Відвіку покарано степом,

І простір всю силу п`є.

Євген Маланюк

ЧУЖА КРОВ

потрійна сповідь

1577-1579

Року 1577 (осінь). КНЯЗЬ РУЖИНСЬКИЙ.

Мій світ розлетівся навпіл.

Раптово, без жалю й вороття.

Чужі вершники пронеслися повз чорною галасливою хмарою. Я проковтнув образу, рука так і не витягла шаблі, наче того презирливого "геть з дороги!" і не було.

Той вершник... Він озирнувся, кресонув мене чорними, як ніч, очима. Прекрасними й скорботними, як у Богородиці на іконах. Незбагненими й незабутніми, як два переляканих птаха на гречаному полі.

- Ти що з глузду з`їхав? – підскочив мій невгамовний товариш Іван Любецький, ладний треба й не треба вихопити шаблюку з піхов. - Анумо, хлопці! Навчімо ляхів поштивості! – крикнув він до мого супроводу, але усі чекали мого наказу.
- Ти ж бачив? На Бога! Бачив? – запитав я голосом божевільного.

У синіх очах Йвана з`явилось щире нерозуміння.

- Що з тобою? Чи наврочили?
- Дівчина...Там була дівчина...
- Що ти верзеш?
- У чоловічому вбранні...

Іван щось казав, та я вже не чув, лиш хитнув головою й повернув коня.

Раптом світ навколо спорожнів, наче другу його половину забрала із собою та дівчина з переляканими очима; забрала радість, мрії, саме життя, лишивши мені те, що вже не мало жодної цінності й принади.

Я геть не слідкував за дорогою, не правив конем, не чув жартів Івана й дружного реготу товариства. Я їхав понуро й непевно, як їде бранець за переможцем. Я не знав кохання чи ненависті, чи будь-якого почуття, якому б легко дав назву, лиш жахливе всеохопне приголомшення, наче скоїв щось осоружне. Може й справді скоїв...

Повернення додому вже не обіцяло радості. Через постійні загрози татарських нападів Ружин був напоготові. На подвір`я вибігла усміхнена Раїна, ледве прикривши голі

плечі італійської сукні темно-червоним плащем. Я якось розгублено її поцілував. Вона презирливо, як уміють лише молоді шляхтянки, зміряла поглядом мій почет і не привітала ані словом. Її мати була двірною покійної королеви Бонни, від неї Раїна набралася чужинських манер й пристрасті до італійського вбрання. Мені було двадцять, коли я вперше її побачив. Якби ж мене попросили описати янгола, хіба я уявляв його кимсь іншим? Тільки її світлі, голубі очі, тільки її золотаве, як у дитини, волосся. Вона посміхалась лише мені й лише мені шепотіла палкі освідчення. Вона кинула задля мене батьків, пішла до шлюбу без благословення, без посагу, без родичів. І я розумів жах того ранку перед шлюбом... Коли вона, Реґіна Стакурська, опустилась на коліна, щоб підвестися Раїною, княгинею Ружинською, зрікшись своєї віри, свого хрещення, навіть імені свого. Я бачив сум у її прекрасних очах, коли вона чула дзвони костьолів чи палкі проповіді єзуїтів, бачив, як непевно виводить її тонка біла ручка православний хрест, бо ж дитинства була навчена католицькому.

Раїна питала мене про щось, намагаючись розвіяти мій смуток веселою розмовою, та я якось розгублено та безпорадно відповідав їй. Вона здивувалась, її світлі брови підлетіли вгору, в очах на мить блиснув гнів. Та вона і словом не видала свого роздратування, лиш підвелася й залишила мене самого. Мені було соромно за мою непривітність й похмурість, соромно перед Раїною, яка з таким нетерпінням на мене чекала.

Я поїхав ранком, не попрощавшись. Я знав, що Раїна мені не пробачить, хоч ніхто не почує від неї ані найменшої скарги. Навіть я, коли стане сил повернутись. Лиш докірливий погляд її світлих, блакитних очей. Я добре знав цю мовчазну докірливість, коли залишав її, щоб їхати на Січ чи в похід на татар. Колись я обожнював її мовчання, бачив у ньому чи не святе терпіння, тепер ненавидів. Краще б кричала, ніж оте мовчання.

Дороги плутались переді мною. Я безцільно блукав подільськими шляхами, часом не розуміючи, куди саме їду.

На Вкраїні було тривожно, король Стефан з військом пішов на Ґданськ, забравши із собою немало козацтва й приватні війська магнатів. А татари ніколи не ґавили ані найменшої можливості напасти.

Я знову їхав тим шляхом із Дубна на Кальник, сповнений божевільними й неймовірними сподіваннями, пекучими спогадами про ті чорні очі, і водночас роздертий докорами сумління.

Почалася пора дощів, темне осіннє листя розмокло у болото. Гола земля, голі дерева, небо ледве прикрите сірими розірваними хмарами. Спалений чорний млин і дерев`яний хрест поруч. Мовчазне нагадування, лихий вісник. Цієї зими татари напали на Волинь. Дійшли чи не до самого Острога. Казали, що князь вислав проти татар загін козаків. Майже всі погинули, а ті, що вижили, замкнулись у млині та перекрили шлях до Дубна й Острога. Татари, втративши надію взяти їх живими, підпалили млин. Відбивши напад, князь Острозький наказав поставити хрест на братській могилі... Я спішився, кінь якось сиротливо почав шукати буру відмерлу траву. Я стягнув капелюха й зайшов до руїн. Стіни ще трималися, хоч і обгоріли дочорна, здавалось, до самого вугілля. Важкі краплі вологи били мене по голові, прибивали волосся, застилали очі. І мною заволоділо дивне розслаблення...

Скрип. Крик. Сварка. Різка, ворожа мова, небезпечна, як сичання гадюки. Я впав на мокрий бруд осінньої землі. Чорт забирай! Кінь. Мовчазний знак моєї присутності. Я вчепився у держак шаблі. До болю, не відчуваючи руку. Обережно витягнув пістоль, подумки благаючи усіх святих, щоб не вимок порох. Сичання ставало голоснішим, я тамував подих, ледве визираючи з-за обгорілої стіни. Дивно! Я бачив, що їх багато, надто багато, щоб я один міг чинити скільки-небудь успішний опір. Та я не знав страху. Ні, не страху перед смертю. Перед Богом. За свою безсповідність. І я щиро здивувався, бо ця відсутність страху вселила в мене раптову надію. Ні, я не думав тоді про Раїну, дітей, Ружин, навіть про ті перелякані чорні очі. Лиш про те, щоб не промок порох...

Я націлив й, тихо видихнувши, вистрілив. Татарин попереду у високому хутровому капелюсі беззвучно випав із сідельника. Решта засичала голосніше, пригнувшись до грив

коней. Ні, вийти проти них із шаблею, пішим – це самогубство. Чекати тут – марно. Я підвів погляд до сірої важкості неба. Господи, помилуй! Ані тривоги, ані страху. Чи тут святе місце?

Я оголив шаблю й вийшов із свого укриття. Аж раптом зі сторони Заславля з`явились вершники. У цю мить з сирих храм визирнуло сонце, блиснули панцирі, я побачив яскраві прапори: синьо-жовті, біло-блакитні, червоно-золоті. Татари засичали голосно й тривожно, оцінюючи свої шанси. Боже, із якою ж радістю я знову опинився верхи!

Як хороше знову відчути братню підтримку, знову опинитися серед своїх у вирі бою, у божевіллі колотнечі! Яке ж щастя цей ризик, як солодко від нього стигне кров! Чи знає чоловік спустошливішу розраду, божевільнішу насолоду?

Високий шляхтич, очевидно з командування, схопив татарина, який безборонно підняв руки, благаючи про милосердя.

- Скільки? – запитав він по-татарському.
- Милосердний пане, ясновельмож...
- Я питаю, скільки вас?
- Не знаю, хай проба...
- Той подохни, як собака, невігласе бусурманський!

Блиснуло лезо довгого кинджала. Він байдуже відкинув тіло ногою й озирнувся до мене. Я підійшов.

- Мушу визнати, що пан нагодився вчасно. Я був один.

Він широко посміхнувся.

- Анджей Потоцький. – він подав мені руку.
- Міхал[1] Ружинський,- відповів я по-польськи. - Я ваш боржник.
- Дякуйте княжичу. Це на його прохання король на Стефан вислав загін воєводи брацлавського.

[1] Михайло (пол.)

Пишно убраний шляхтич злегка кивнув мені головою. Я вклонився низько, бо пізнав його. Син старого князя Острозького, Януш. Тут на Волині, Острозькі самі собі королі. Мусив виказати поштивість.

- Князь Ружинський, ваша мосць.- представив мене Потоцький.

Княжич злегка посміхнувся самими кінчиками блідих вуст.

- Чи не родич тому славному Богдану, що Крим тряс?
- Так, ваша вельможносте. То мій брат у третіх.
- Ми забарились. Пан воєвода вислав нас розвідати чи далеко татари, бо їх бачили під самим Заславлем. – мовив молодий Острозький та, озирнувшись до мене, спитав. - Як на те пана воля, то приєднуйтесь до нас.
- Дякую за честь, ваша вельможносте. Та на мене чекають... в Ружині.
- Розумію. – кивнув княжич, повертаючи коня.
- Якби на мене чекала панна так само пєнькна[2], як пані Реґіна...- почав було Потоцький, хитро усміхаючись.
- То й у Дубні знайдеш собі панночок, Анджею. – раптом перебив його княжич, у його світлих очах загорілись веселі аж хлоп`ячі вогники.

Чи не вперше я помітив, що Януш ще дуже молодий, може трохи старший за мене. І відчуття незручності, яке з`явилось відтоді, як я упізнав сина князя Острозького, кудись зникло. Ми попрощались щиро й просто, як старі друзі. Почет княжича поострожив коней. Темна хмара полетіла мокрим шляхом на Заславль.

- З дороги! – почулось зневажливе якомусь подорожньому.

Ні, в Ружин я не поїду. Принаймні зараз. Провина не дала б мені ані хвильки спокою. Чоловік ненавидить почуватися винним. Я не виняток. Кінь напружено чекав моєї волі. Осяяний раптовим захопленням я поострожив коня.

Він лежав переді мною. Брудно-коричневий. Голий. Сирий. Я знав, що він зачаївся, щоб зібрати сили і знову захопити мене безмежністю своєї влади. Та я і так був йому

відданий. З особливою, нікому незрозумілою пристрасністю, із якою чоловік обожнює битви чи боронить рідний замок. Степу, молитва козацька! Безіменний столикий сповідник! Ти не знаєш жалощів, не знаєш милосердя, не знаєш любові.

І кожного разу, як я спустошений й безрадний гублюся в тобі, ти даєш мені сили. Сили противитись, суперечити, боротись. Чути лише жадібний голос власних бажань. Та сьогодні, я боявся випустити у світ тугу моїх бажань, незрозумілих і неясних, наче розмитих важкістю дощових крапель. Ти зваблював мене, випитував мої таємниці, шепотів безглузді поради. І той голос всередині, до якого я боявся і стидався дослухатись, ставав дедалі сильнішим і страшнішим, як пошесть, як чума.

Гострий запах вогнища, сирість землі, напівмертвих гнилих трав. Я сидів, задумливо вглядаючись у брунатну пізньоосінню безмежність степу. Аж раптом я побачив маленьку червону пляму, яка здалася яскравою, як кров, на темному гнилому тлі. Здивований і чомусь радісний я підійшов ближче, рука потягнулася, щоб зірвати цей пізній мак, останню посмішку осені, останню яскраву барву. Та рвучкий вітер швидко відірвав пелюстку за пелюсткою, нічого мені не залишивши...

Року 1578 (зима-весна). КНЯЗЬ ПОТОЦЬКИЙ.

- Потоцький? Анджею! З якого це дива ти в Острозі? – щиро здивувався мені Януш.
- Маю лист від короля його мосці князю Острозькому.
- Від короля?
- Ґданськ взято. Городяни королю Стефану присягу склали.
- Яку звістку везеш батькові?
- Цар Московський татар каламутить, аби на нас йшли.
- Хто ж нападе зимою? Хіба що божевільний.

[2] Вродлива (пол.)

- Я й сам не дуже то вірю. Та його величність просить Київ, як столицю воєводства, пильнувати та підняти на тривогу замки на півдні.

Тим часом в церкві Богоявлення, спорудженій коштом родини Острозьких, закінчилась служба. Князь Василь-Костянтин вийшов першим, довгий хвіст його розшитого золотом кунтуша підмітав сніг. Він щедрою рукою роздав милостиню. За ним вийшов високий парубок, елеґантно вбраний на французький кшталт. Навіть вуса й борідку носив по-французькому. То другий син князя, Кость. З ним поруч білявий хлопчик семи років, молодший син Олександр, улюбленець старого князя. Князю не підводили коня, до замку він повертався пішки. Я ще раз озирнувся до церковних дверей і завмер. Три дівчини у однаковісіньких синіх шубах на блаватних сукнях поквапились за старим князем.

- Хто це? – глухо спитав я.
- Мої сестри. – відповів Януш, щиро посміхаючись із моєї спантеличеності. – Та, що зі срібним молитовником старша. Катерина.
- А чорнява? – байдуже спитав я, хоч мене більше зацікавила саме вона.
- Мариля. Та як надумаєш женихатись, до сватайся до Гальшки. Бо старші заручені.
- З ким? – я задихався.
- Катря з Кшиштофом Радзивіллом. Мариля з Яном Кишкою.

Ян Кишка! Литвин, протестант. Та ще у двічі старший за князівну. Єзус[3]-Марія! Матко Боска[4]!

- Чого чекаєш, хіба не мусиш доставити листа князю, моєму батькові? – нагадав Януш й жартома хлиснув мого коня своїм батогом.

Старий князь прийняв мене радо й люб`язно. Королю обіцяв відповідь написати завтра. Мені й почту виділили найкращі покої та запросили на вечерю. Сповнений надією знову побачити там Марилю, я погодився з радістю.

[3] Ісус (пол.)
[4] Матір Божа (пол.)

Але радість була марною. З кожною зміною страв, з кожним келихом вина, з кожним по-чоловічому непристойним жартом, я із жахом усвідомлював, що князь не накаже дочкам вийти до такого товариства. З-за столу я вийшов сумний, як грозова хмара.

Наступний тиждень, що я провів в Острозі (бо ж князь не поспішав із листом), я брав участь в усіх розвагах князівського двору, який за пишністю нічим не поступався, а той перевищував, королівський. Князівни рідко були з нами. Мали свій двір і свої розваги. Кожного дня побачити Марилю можна було лише дорогою до церкви. Але заходити до грецького храму я не мав наміру. Я ховався, перечікував службу, щоб потім мимохідь її побачити. Які чари має, що так приворожила мене? Хіба ж не всі русинки - відьми, бо схизматської віри? Але ж ця... Гарнесенька, як утілення демона згуби. Глибокі палкі очі, лагідні вуста, ніжна шкіра, солодка, як мед, чорні коси, в які хочеться впитись пальцями, щоб розплести, найпрекрасніші у світі руки, витончені й звабливі....

У коридорі я піймав покоївку князівни. Випадком побачив, як старша князівна Катерина передала їй якусь книгу й звеліла віддати Марилі...

Ой уже ці улюблені покоївки! Сподобаєшся їм, вважай половину справи зроблено... Бо хто ж ще вміє так прошепотіти на вушко своїй панночці про те, що пан місця собі не знаходить, що він блідий, як смерть. Я написав їй листа тремтливою рукою, ховаючись від почту, у напівтемряві покою, освітленою єдиною свічкою. Я зачарував служницю і вже був певний у своїй перемозі, своїй фортуні. Бо раніше не знав поразок.

Я замерз. Повільно і поступово. Спочатку кінчики пальців, потім руки, потім ноги... Та я стояв, чекаючи на неї. Стояв, поки темний оксамит неба не поблід, поки не задзвонили утреню. Тоді я повернувся до свого покою. Розбитий й безсилий. Найгірше, що я не міг заснути, хоч не спав усю ніч.

- Пане, почувся слабкий дівочий голос.

Я підвівся, як обпечений. Тремтливі руки залишили у мене маленький трикутний папірець.

- Зачекай! – я схопив її.

- Пане, на Бога !.. – змолилася покоївка й викрутилась.

Я розкрив ту записочку. Дрібний круглий почерк. Від хвилювання я не можу читати. Занадто темно. Ні, світло. Пресвята Діво, перед очима пливе.

"Не знаю, чим дала пану право на таке зухвальство, та сподіваюсь, що шляхетство не дасть надалі поводитись із дочкою князя, як пан дозволяє собі з моїми служницями". Без підпису.

Я вмер. Наче з мене вирвали серце. Я без сил упав на ліжко. Лежав блідий й нерухомий, наче відходив після важкого поранення. Матко Боска!

Януш не пізнав мене, коли прийшов надвечір наступного дня.

- Я пришлю лікаря. У тебе гарячка.
- Дурниці. Все гаразд.
- Може скажеш нарешті? Ти сірий, як матір поховав. Погана звістка?
- Не видаси?
- Хіба ти мені не брат по зброї? Хіба не з тобою я кров лив?

Я впився гарячковим поглядом у світлі очі Януша.

- Сестру твою кохаю. Понад усе. Середню.
- Марильку? Ти ж до неї і півслова не мовив!
- Янє[5]! Я дурниць наробив.
- Батька умоли, він Марилю любить, він її не силуватиме за Кишку. Він її спитає.

Я схопився за камзол, золоте шиття різало мені руки, та я не відчував болю.

- А як вона мене не захоче?
- Марилька не дурна. Нащо їй здався той Кишка? Він же їй батьком годиться. А ти роду давнього, багатого, й король тебе милує. Йди, в ноги кинься батькові. Князь милосердний. Він Марильку пожаліє.

[5] Януше, Іване (пол.)

Я нікого й нічого не боявся так, як цієї розмови. Бо знав, що від неї залежить моє життя. І будь-яка битва, в якій я був, чи міг бути, чи буду, здавалась дитячою забавкою. Князь здивувався моєму проханню.

- То слухаю пана.
- Я... Пробачте моє зухвальство й нехтування звичаєм... Я... Віддайте за мене князівну, ваша мосць. Марію.

Князь стояв мовчки, оцінюючи божевілля моїх слів. Не знаю, що я йому нагадав. Та він раптом так лагідно до мене усміхнувся, наче згадав, як всупереч волі короля сватався до Софії Тарновської, дочки коронного гетьмана...

- Ви ж знаєте, що її іншому обіцяно. І у церкві при свідках заручено.

Вуста скривила гірка посмішка, я низько опустив голову.

- Ваша мосць...
- Я їй не ворог. Як буде на те її воля, я розірву заручини з литвином.

Князь Острозький наказав покликати князівну. Вона мене не бачила, князь розмовляв із нею у сусідньому покої.

- Анджей Потоцький сватається до тебе. Чи він тобі любий?

Почув шелест важкої сукні, наче вона впала на коліна, й тремтливий голос:

- Таточку, не треба! Не віддавайте мене за католика! Богом вас молю!

Я втратив все. Назавжди. Я не чув князя, коли той вийшов. Бачив лиш бліду, як віск, Марильку, її мокре від сліз обличчя, манжети темно-зеленої сукні, з яких тремтлива рука видирала гаптування. Та помітивши мене, вона якось злісно, гордовито і водночас зацікавлено зміряла мене поглядом і з дозволу князя вийшла...

Я пішов не розбираючи дороги. Януш, впевнившись, що на нього ніхто не звертає уваги, намагався мене заспокоїти, та я не чув, не хотів чути.

- Після відмови я не маю права залишатись в Острозі.
- Що за дурниці ти верзеш? – промовив Януш.
- Я зараз же поїду.

- Сядь і слухай. Завтра вона піде на утреню. Одна. Обіцяю тобі.
- Що?
- Ти ж знаєш звичай. Як за добу вас не піймають, ти зможеш...
- Ти не розумієш, вона мені відмовила. Не хоче за католика. - гірко вимовив я.
- Невже віддаси її тому дідугану? Що з тобою? Чи думаєш, що їй старечі пестощі миліші за твої?
- Припини.
- Мою кузинку Дмитро Сангушок викрав з-під носа матері, бо батько мій йому допоміг.
- Хіба ж він мені допоможе? – іронічно скривився я.
- Я тобі допоможу. У стайні не буде жодного підкованого коня. Батько не зможе швидко вислати своїх людей...
- Але ж мушу ще лист королю відвезти.
- То їдь до короля. А потім чекай у себе, в Кам`янці. Я пришлю за тобою людину з моєю каблучкою, як дізнаюсь, що батько з Острога поїде.

Я поїхав з Острозького замку ввечері наступного дня. Я ще раз озирнувся на важку браму. Нагорі, у надбрамній вежі з годинником я побачив темно-зелену сукню. То була Мариля…

Ті два тижні у Кам`янці здалися мені пеклом. Навіть полювання не дало мені звичної розради. Матір знову і знову пропонувала мені найкращих наречених Речі Посполитої, та я й чути не хотів цих імен. Я чекав. Зранку до самісінької ночі. Чекав посланця від Януша. Ці короткі зимові дні, нестримно довгі безсонні ночі огидно проходили повз. А я забув спокій.

Януш Острозький прислав за мною перед Стрітенням. Старий князь був у Малопольщі. І зручніша нагода навряд трапиться.

...Князівна зі старшою сестрою їхали верхи попереду, як Януш і казав. Вони швидко перетнули міст через Горинь, і поки їхня свита наздоганяла панночок, на міст вийшли прочани. Свита зупинилась, змушена чекати.

Я вискочив зі свого сховища й, спритно під`їхавши до князівських дочок, вихопив Марилю з сідельника. Старша князівна закричала голосно й страшно, та жодна сила у світі вже не змогла б мене зупинити. Януш пустив погоню хибним шляхом. Й поки люди князя не зрозуміють, що їх одурили, я мав час, щоб побратись із нею чи замкнутись у Кам`янці.

Нарешті якась церква. Я обережно опустив Марилю й зістрибнув на землю, ноги по коліна провалились у глибокий сніг.

- Навіщо пан мене згубив? – тихо спитала вона, впившись чорними, як ніч, очима.
- Бо кохаю панну. – відповів я, спробувавши її обійняти.

Мариля звідкись спритно витягла мізерікордію.

- Не підходьте.

Я засміявся й швидко заломив князівні руку, що вона сама вронила зброю. Мариля побіліла, як смерть.

- Не займайте мене. Мої брати вас покарають.
- Як би ж мав намір зробити панні зле, давно б вже зробив. Хотів лиш показати, що панні не варто бути такою самовпевненою.

Мариля якось жалісно дивилась на мого коня, розуміючи, що це єдиний її рятунок. І я це прекрасно знав. Я постукав у віконце.

- Хто там?
- Відчиняй!

У дверях з`явився старий священик.

- Шлюб дай! – наказав я, як і годиться, з пістолем у руці.
- Нащо гріх й насилля чиниш? – суворо спитав він, побачивши, що Мариля ридма ридає, закриваючи обличчя руками.
- Якби гріху хотів, то не до церкви б йшов. Шлюб дай! – я притулив холодну зброю до голови панотця.
- Без благословення, вхопленій дівці?

Мариля відняла руки від обличчя.

- Князівно? – здивувався священик.

Я почав втрачати терпець. Я схопив того попика за рясу.

- То даси шлюб? Чи смерті хочеш?

У цю мить Мариля, помітивши, що я за нею не стежу, стрибнула на коня. Я чекав цього, тому ослабив підпруги сідельника, вона ж не мала часу перевіряти. Тому, перш ніж князівна встигла поострожити коня, вона випала із сідельника прямо мені на руки. Я стис її міцно, до болю, жадібно ковтаючи її теплий жіночий запах.

- Що панна надумала? Хіба ж я їй не милий? Чи старий Кишка панні більше до вподоби? Жодна б шляхтянка при дворі королеви Анни не поскаржилась на мене.

- То й їдьте своїм ляхівкам догоджати.

Я вніс її до церкви.

- Пустіть, пустіть... – шепотіла вона, ледве не плачучи, бо знала, що така поведінка у Божому домі неприпустима.

Я дав їй волю. Мариля квапливо перехрестилася й впала на коліна. Священик тягнув час. Довго сповідував Марилю, читав якісь незрозумілі мені молитви. Тоді я ще не знав, що він відправив служку до Острозького замку.

Матко Боска! Чого ж так довго? Погода стоїть ясна, сонячна, сліди на снігу швидко виведуть переслідувачів.

- Чи іншому обіцялася? – спитав панотець бліду Марилю.

- Обіцялася... Я не винна. Я не хотіла.

Почулося кінське іржання.

- Тут, тут. Сюди, панство!

- Зраднику! – я оголив шаблю і кинувся на священика.

- Не смійте! Який гріх! – закричала Мариля, випростувавшись.

Я застидався гіркого смутку у її очах, змученого виразу її обличчя. Вийшов надвір. Усе закрутилось, вершники раптом кинулися до мене, наче прагнули розчавити. Здається, мене поранено. Дика ненависть в очах Костя, він заніс шаблю. Мене хтось тримає, притискає до землі. Темно навкруги, лиш долонька блакитного чистого неба. Мене підняли, я побачив бліду Марильку у дверях. Блиснула шабля.

- Змилуйтесь! – закричала Мариля, піднявши білі, як сніг, руки.

І я побачив, що вона знепритомніла. Кость штурхнув мене ногою і сховав зброю у піхвах...

До Острога мене хотіли волокти за конем, та Януш заступився. Мене міцно зв`язали та перекинули через сідельник.

Поставили на коліна перед старим князем. Він схопив важкий батіг й держаком підняв моє обличчя.

- Як ти насмілився, шмаркач? Як насмілився пальцем торкнутися князівни?

Я мовчав. Бачив бліде обличчя Януша. Ненависть у очах Костя. Дику ненависть, яка не обіцяє милосердя.

- Чи знаєш, яку кару заслужив? Чи знаєш, що легко не помреш?

- Мені без неї не жити. Що мені ваші тортури?

- Ти зухвальство заховай! У катівні не такої заспіваєш!

До покою зайшла бліда Катерина й щось прошепотіла старому князю. Він злісно вдарив мене поглядом і вийшов. Та коли князівна Катерина стала лицем до вікна, я побачив, що вона плакала.

Із сусіднього покою чутно було розмову братів:

- Все марить? – обережно спитав Януш.

- Гарячка. Й ляха свого кличе.

- Не дай Боже, його мосць князь, наш батько, почує!

- А хай би і почув. Марильці тепер одна дорога – у монастир.

Я тихо застогнав і провалився у прірву.

...Коли я зміг розплющити важкі налиті свинцем повіки, було дуже світло. Навколо золоте гаптування, оксамитний полог, коштовні меблі...

- Панно, панно, - почувся стривожений дівочий голос.

Я побачив Марилю у білій сукні, схожу на янгола. "Невже мертвий?" – подумалось. Але навіть від цієї думки у присутності князівни усередині все співало. Мариля сіла скраю ліжка і обережно витерла мені лоба прохолодним мокрим рушником.

- Панно, мила моя, кохана... Чи я в раю опинився? - промовив я, схопивши її руки, та припадаючи до них палкими цілунками.

Вона не пручалася. Я різко підвівся, щоб обійняти її. Перед очима все потемніло.

- Обережніше, благаю. Пан зірве перев`язку.

Перев`язку? Так, мене ж поранено. Мариля нахилилась до мене, намагаючись розправити турецьке розшите укривало. Пахнуло солодким жіночим запахом, запаморочилось у голові.

Я не знав чому вірити, чого сподіватись. Із гнівника, якому місце у замковій в`язниці чи катівні, я раптом опинився у розкішному покої, під опікою моєї обожнюваної ніжної Марилі. Я тихо, з напівприкритих повіками очей спостерігав за нею, коли вона навіть і не думала, що я можу не спати, коли жартома кривилася у люстерко, чи поправляла сукню, чи додавала низку перлин до зачіски. У ній була дивна поривчаста грація, яка зачаровувала сильніше за її голос, постать чи довгі чорні змії кіс. Я закохався у ту граціозність раніше, ніж спитав її ім`я. Тепер ця граціозність несвідомо належала мені, бо кожного разу прикидаючись, що сплю, я дивився й дивився на неї, нестримну й поривчасту, як дитина.

Потім мені сказали, що князь пробачив й благословить нас. Заручини з Яном Кишкою розірвали, пообіцявши йому руку Гальшки, й на Масляному тижні призначили весілля. Інакше довелося б чекати до Великодня, бо на Великий Піст шлюби не правлять. Князь Острозький дав великий посаг за Марилею. Я відписав їй половину мого майна у вдовин марципан. Лиш єдиний пункт шлюбної угоди я підписав із болем на серці. Підписав, що діти наші будуть православної віри, а як, попри слово своє, вихрещу їх католиками, то

мушу заплатити Острозьким триста тисяч золотих. Й присягнув князю, що не силуватиму Марильку до католицтва. Лиш після цього князь послав у Кам`янець за ксьондзом.

Спершу нас вінчав православний священик, потім католицький. А перед цим князівну Катерину обвінчали з протестантом Кшиштофом Радзивіллом за русинським обрядом. Та коли, ми вийшли з церкви у ноги старому князю кинувся каштелян замка:

- Татари, ваша вельможносте! Татари!

Я відчув, як Мариля стенулася, наче побачила гадюку. Розпочали шлюб на замкових мурах, на положенні облоги. Накриті столи у тринадцятиверхій палаті так і залишились у недоторканості. Коли князь із супроводом опинився у надбрамній вежі, Острог уже ощирився гарматами та гаківницями. Кара Божа! Від татар навіть снігу не видно!

- Чи хан із королем нашим посварився, чи хан вже вам не зверхник? –спитав князь Василь-Костянтин.
- Хан нас вислав Шаха шукати. – відповів мурза, поправляючи з очей хутрову шапку.
- Шаха? – здивувався князь.
- Хіба ж не князь його минулої зими на наших послів натравив, що з Москви їхали? А потім у маєтностях Збаразького переховував? А Орковський хіба ж не Києві?
- Й знати не знаю, де той шибеник переховується.

Я бачив, що старий князь вагається. Татар було чи не три тисячі, й Острог довго б не встояв. Загризатись із татарами небезпечно. Король начебто турецькому султану весь час обіцяє козаків приборкати, щоб забезпечити спокій на півдні. Але ж татарам вірити не можна. Як усіх козаків з низових на війну з Московією забрати, то кримський хан і не подивиться на якісь там домовленості із султаном, хоч той йому і зверхник. Я знав, що православні магнати весь час когось із козацьких ватажків на кримчаків підзужували, а потім допомагали їм втекти від королівського гніву. Та й татари усі свої напади на Україну пояснювали цими козацькими вилазками й пошуками винуватців.

- Костю, Костю! – Мариля схопила холодні руки брата. – Чого ж ми мусимо виправдовуватись, що козаків ховаємо? Як вони нашу віру боронять...
- Мовчи, дівко! Батька не гніви! – глухо наказав той.
- Нам помочі чекати нема звідки. – сказав Януш. – Його мосць, батько наш, буде з татарами домовлятись.
- Не для того П`ятигорець й триста сміливців голови свої склали на тому проклятому млині торік, щоб нам, Острозьким, тепер із бусурманами домовлятись!
- Марилько!

У цей час князь звелів підйомний міст опустити, та сам вийшов до татар. Ми почули:

- Хочу запевнити, що ворогів ханських у себе не переховую й козаків у замку не тримаю. Тож прошу до замку мурзу зі свитою. Бо в нас весілля.

Мурза недовірливо примружив вузькі очі.

- І слово шляхетське князь дасть, що кривди нам не чинитиме?
- Даю. Лиш і ви обіцяйте, що як ворогів хана у моєму домі не побачите, що військо з-під Острога відведете...
- Цього мало. Серед низовців порядку немає, законів не дотримуються, і з нами весь час задираються... А серед них князівських слуг чимало.
- Хай так. Обіцяю, що спокій там буде.

Мурза посміхнувся.

- То прошу до замку!

Побачивши, як татарські ватажки заходять до дитинця замку, Мариля страшно поблідла.

- Який сором татарам кланятись! Ганьба яка!

За столом вона сиділа бліда й мовчазна. Я намагався щось до неї сказати, якось розважити, та усі мої зусилля були марними. Я бачив, що вона ледве стримує сльози безсилого й безпорадного гніву.

Потім жінки забрали Марилю з-за столу. За звичаєм родички готували її до шлюбного ложа. Її лишили у самій сорочці, забравши навіть каблучки, перлинні низки та шпильки з кіс. Мене повільно завели до ліжниці, залишили на ліжку та закрили полог. Сопілки награвали тиху сумну мелодію.

Ми опинились у маленькому червонуватому затишку, біла свічка у слюдяному ліхтарику, що висів над головою, ледве розганяла м`який морок оксамитного пологу. Я вперше наблизився до її вуст, солодких і покірливо м`яких у своєму очікуванні. Мариля раптом пригорнулась до мене: мовчазна, гаряча, жіночна. Чи не вперше я розгубився, шаленіючи від самої думки про насолоду, яку може подарувати її тіло. Нами оволоділо божевілля... Чи лише мною? Усе закрутилось, заблимало перед очима, вирвалося із серця, із незнаних глибин, із поривчастого подиху душі, що вилітала з тіла, як із тюрми, солодкою отрутою заливалось у вуха. Вуста, шия, очі, запах шкіри й амбри, тихий сплеск білих рук, стриманий крик, слабкість, півсмерть, відновлення, знову очі без дна, руки без дотику, бо вже не відчуваєш, слова без змісту, мова без слів, скрики без мови, шал без скрику...

Ранком татари дійсно відступили від замку.

- Забери мене звідси, Андрію[6]! – змолилась Мариля. - Як звір у клітині. Усе здається опоганеним, сплюндрованим від тих бусурманів...

Ми поїхали в Кам`янець, моє каштелянство. За нами тягнувся довгий почет, чи не ціле військо князівської охорони, вози з посагом, коні, собаки для ловів, соколи у посріблених клітках, служки, челядь у блакитно-білих одностріях, двірні дівчата у брокатах, веселі пересмішниці-покоївки...

Я знав, що мати моя не зрадіє Марилі. Гонорова шляхтянка, ревна католичка, вона й досі оплакувала сердешну князівну Бучацьку, із якою я з дитинства був заручений. Брати, набагато старші за мене, давно вже покинули рідний замок, я ж народився у рік смерті батька і був матері єдиною розрадою. Й її любов була сповнена ревнощами, звичними для матері до молодшої дитини. Мати без посмішки й проявів будь-яких почуттів привітала Марилю. Та

коли вона побачила, що з невісткою приїхав православний священик, її духівник, а з возів зняли дві важкі ікони у золотих окладах, моя мати захитала головою й зачинилась у своїх покоях. Єзуїти, що завжди були з нею, тривожно заметушились. Ця мовчазна ворожнеча матері, певна річ, не прийшлася Марилі до душі. Я вже думав відвезти її до котрогось із моїх замків на Брацлавщині, але часи були тривожні, й надійнішого захисту ніж в Кам`янці не було.

Мусив вислуховувати дорікання матері.

- Навіщо ти привіз сюди цю схизматку? Вона ж мене поїдом з`їсть, як поїдеш, разом із своїм сповідником. Чи не чув, що вона тут, у Кам`янці, церкву русинську хоче поставити замість костьолу?
- То я їй дозволив. Вона руської віри, й почет її весь русинський, а відправу слухають коло ікони, як на війні. А костьол як був так і...
- Невже ти, добрий католик, будеш у своїх володіннях єресь та схизму плодити? – мати ледве не плакала.
- Я лиш церкву дозволив зводити...
- Й оком повести не встигнеш, як вона тебе на схизматика перехрестить!
- Матінко! На Бога! Я знаю, що вона вам не люба, та я її кохаю. Ви ж не можете вічно сидіти у своїх покоях... Мариля занадто давнього роду, щоб терпіти таку зневагу.
- Зневагу? То діти твої зневагу терпітимуть, бо ж ти обіцяв їх на православ`я вихрестити!

На початку весни мати перемінилась. Чи то з порад єзуїтів, чи то з власної волі, вона усюди супроводжувала Марилю, не даючи й кроку ступити без свого нагляду. Та почала заводити обережні розмови про істинну віру, розкриваючи рани такі давні й такі болючі, що Мариля, якій терпець урвався, відкрито зчепилася з матір`ю:

---

[6] українська форма ім`я Анджей

- Я до вашої віри не чіпляюсь, то і ви мою залиште у спокої. Мати моя була католичкою, й батько її не силував свого хреста зрікатися. І син ваш присягнув наді мною насилля не чинити.

Я злякався тієї ненависті, з якою мати моя подивилась на Марилю. Вона підвелася, тонка й висока у своєму чорному вдовиному вбранні, підійшла до посрібленого розп`яття на стіні та впала на коліна.

- Пресвята Діво! Пречиста Заступнице! Дай нам сил пробачати ворогам нашим, дай нам сил не скоритися дияволу, не зазнати спокуси, дай нам сил нести віру істинну й навертати невірних...

Мариля вся у сльозах вибігла з покою, кинувши гаптування. Дівчата, що були при ній, підібрали приладдя й, вклонившись, поквапились за своєю пані. Я стояв розгублений, не знаючи до кого бігти. Мати злісно озирнулася:

- Йди до своєї відьми, втішай!

Я дійсно пішов до Марилі. Знайшов її у ліжниці, бліду й заплакану. Двірні й покоївки марно намагались її заспокоїти, відпоювали святою водою, мокрим рушником витирали обличчя. Побачивши мене, вони зникли, як полохливі птахи. Я обережно обійняв її, але Мариля нетерпляче відштовхнула мене й посунулася у глиб ліжка.

- Годі, не можу більше. Я до батька вернуся.
- Не кажи дурниць, ти ж мені дружина.
- Я русинка й зневаги не терпітиму. Щоб слуги твої мене, князівську доньку, відьмою за очі називали?

В ній була сила, якої я не знав чи не хотів знати у розпещеній князівні, навіть тоді, коли вона вихопила мізерікордію, навіть коли відверто суперечила братам під час татарського нападу. Та сила, яка дозволяла русинкам без докорів сумління розлучатись із чоловіками, кидатись у бій, боронити й руйнувати замки, без жалю й милосердя мститися. Вона трохи підвелася на ліжку, заплакана й безпорадна і водночас нестримно сильна, безжальна, владна. Я не хотів її такою. Лиш ніжною, покірною Марилею, стомленою

очікуванням, слухняною до моїх примх і бажань. Я притис її до себе, прагнучи лише приголомшити, упокорити, захопити. Знову повернути ту, якою пізнав її вперше.

Вона дійсно пом`якшала, відпружилась, спорожніла, зазнавши моєї влади, моєї сили, моїх бажань. А я щасливий її слабкістю тисячі разів повторював, як сильно кохаю її.

Я поїхав із першим весняним теплом, коли зазеленіло листя, й повітрям заволоділа божевільна легкість запахів. Я знав, що їду надовго й повернуся, коли на цих деревах зажовтіє листя, й важка томливість осені охопить синь неба. Мариля вийшла мене проводити. "Вона надто бліда," – подумалось мені. Світла блакитна сукня та білий серпанок навколо обличчя це лише підкреслювали. Я схилився до неї, її руки слабко обійняли мою шию.

- Андрію, не кидай мене на довго! Я не зможу тут сама...
- Приїду за першої ж нагоди, серденько, крульова[7] моя.

Її поцілунок. Такий ніжний, такий покірний. Як же він краде силу, не пускає, тримає коло неї!

- Бережися! – крикнула вона навздогін. – Заради Бога, бережися!

Я поострожив коня назустріч сизуватій каламутній незнаності.

Року 1578 (літо). КНЯЗЬ РУЖИНСЬКИЙ.

Я не пізнав Івана Любецького. Раптом він здався старим, як світ.

- Підкову стято. – глухо промовив він і опустився на лаву.
- Ким?
- Король наказав, щоб хану догодити. Та козаків стримати, які брата Підкови, Олександра, на молдавський стіл висунули.
- І ніхто з магнатів не вступився?
- Нащо їм за козацтво заступатися, вони за свої маєтності чіпляються, як равлик за мушлю.

- І Вишневецький промовчав?
- Кажу ж, ніхто й носа до Львова не сунув, коли страту призначили.

Я міцно стис кулаки, ледве перемагаючи бажання розбити все, що трапиться під руку.

- Зрадник! То нас на поталу турку й кримчакам віддасть, щоб із Москвою битися? Що польська армія без козацтва? Крилаті гусари? Кипа розніжених манірників? – закричав я,

Раїна, що хотіла зайти до покою, зупинилась на порозі.

- Королю на Молдову начхати, бо там самі православні.
- Та нам не начхати. Дай бусурманам на грецьку віру напасти, й оком повести не встигнемо, як опинимось під турками й католиками, а вони вже згоди дійдуть, як нас чавити!
- Низові хочуть Петра Підковця, Олександрового сина, на молдовський престол посадити. Сороку при кордоні вщент спалено. Кажуть, король гнівається й польське військо вишле господарю, що турецький ставленик, у поміч.
- І ми теж без справи не сидіти не будемо. Завтра ж до Молдови вирушу зі своїми, бо ж неслава буде усьому козацтву, як у православній Молдові турецька воля насаджатиметься.
- А король й військо?
- Що те військо? Поляк козака боїться.

Раїна, що й досі не наважилася увійти, поблідла, піджала губи й пішла геть.

- Твоя дружина розгнівалась. – зауважив Іван, чи не вперше посміхнувшись.

Я лиш знизав плечима, нічого не відповівши. Її зневага до козацтва тепер відверто дратувала мене. Мені вже важко було згадати той день, коли я востаннє кохався з нею. Я не помічав її краси, витонченості, гордівливої манери триматися. Я ненавидів її відкриті італійські сукні, які раптом здалися непристойними.

---

[7] королева (пол.)

Весь час намагався її уникати, Раїна це помітила й перестала до мене виходити, цілими днями зачинялась у дитячій чи у своїй ліжниці. Я чув, що вона плакала, і знав, що завинив перед нею, але у кого стане сміливості зізнатись жінці, яку ледве вмовив до шлюбу проти волі батьків, що більше її не кохаєш? Й більшу розраду отримаєш в обіймах незнаної мовчазної селянки, ніж із нею? Бо із нею знаєш лише провину, лише сором, лише ганьбу. Тому й хочеш втекти. Щоб забутися, розчинитись у волі вітру, божевіллі степу, знову мріяти про ті перелякані чорні очі. Які бачив лиш раз, яких не знаєш, яких може ніколи й не побачиш. Але які на волі, на вітряній самоті належать лише тобі одному.

Раїна бачила, що я збираюся у дорогу, що у Ружин з`їжджаються усі ті, кого вона презирливо звала козацькими волоцюгами. Ранком, коли я збирався їхати, вона прийшла до мене.

- Пан їде і слова до мене не мовить? – гірко спитала вона, я помітив, що очі в неї почервонілі, виплакані, сухі.
- Ти ж чула, що Молдову роздирають...
- Чим я перед паном завинила?
- Раїно!
- Чи пан підложницю має?
- Що за дурниці! Годі плакати, не годиться чоловіку перед війною на жіночі сльози дивитися.

Я ж не міг їй сказати, відверто визнати. Надто підло, ницо це все. Я згубив її, прив`язав до себе, щоб тепер зректися. Відхреститись від її кохання, вірності, наших дітей. Вигадував божевільні, дурні причини своєї холодності й зайнятості. Але ж вона не дурна. Блакитні очі тривожно бігають по моєму обличчю. Невже знає? Звідки? Та й як їй знати, коли я сам не певен?

Вивели коней. Я ще раз озирнувся на твердиню Ружинського замку і побачив, як покоївки підхопили безсилу заплакану Раїну, щоб відвести до покоїв.

Я мерзотник! Як сильно я завинив перед нею...

Чим завинив? З ким зрадив? З порожнім маренням, каламутним, як сон, спогадом? Що зі мною? Кого я шукаю? Навіщо? Хай їй грець, тій, чорноокій!

Весна пролетіла повз. Я вперше її не відчув, вперше їй не зрадів. У повітря злітали білі хмарки цвіту, п`янив запах бузку й першої шипшини, а на серце гадюкою лягла невідворотна холодна важкість, якої не міг позбутися, як не прагнув. Вітер розносив хміль весняного степу, його свіжу силу, п`янку згубу, молоду волю... І я сам собі здавався жалобною похмурою тінню у цьому різнобарв`ї життя.

Ми перетнули Дністро біля тих спалених Сорок. З півночі, з Кам`янця чи Бакоти з`явилась темна хмара польського війська. Ми зупинились, не знаючи куди їхати, бо тільки-но обдертий поранений джура, що віз звістку до козаків на Вкраїну, сповістив, що господар молдовський козацтво погромив, Петра Підковця, претендента козацького, захопив у полон, щоб у себе в Тягині на палю скарати.

Ми вичікували, та ляхи чекати не хотіли. З півсотні лицарів виокремились із війська та рушили на нас, піднявши шаблі. На червневому сонці блиск зброї сліпив очі. Вони вже близько! Ближче! Аж раптом крик:

- Стійте! Зупиніться! То Міхал Ружинський.
- Хіба ж не козарлюга? – здивувався вершник поруч із Потоцьким, в якому я пізнав Яна Замойського, холмського каштеляна.
- Пан мені товариш, Янє. - промовив Анджей, під`їжджаючи до мого загону.

Я знаком наказав своїм опустити зброю. Замойському таке раптове припинення атаки певно прийшлося не до серця, тому він уїдливо зазначив:

- Ви ж, певна річ, знаєте, що козаків господар розбив? А полонених на палю скарав. Іншим на відляку.

Я побілів від гніву й схопився за шаблю. Замойський відверто шукав суперечки й можливості стати на бій. Анджей Потоцький це зрозумів, так само як і усвідомлював бажання своїх жовнірів, які так і не дочекалися бою, перерізати комусь горлянку.

- Прошу пана з почтом до Кам`янця, - звернувся він до мене, поставивши коня між мною та холмським каштеляном.
- Ваша мосць повертається додому? – спитав здивовано Замойський.
- Так, гетьман військо наказав розпустити, дізнавшись, що... потреби в ньому немає. То князь Ружинський пристає на моє запрошення?
- Із вдячністю, - глухо вимовив я, хоч і розумів, що сутичка з людьми Замойського нічого доброго не принесла б.

Вечоріло. У повітрі ще трималась томлива ароматна червнева спекота. Спочатку ми їхали мовчки, потім Потоцький почав захоплено розповідати про свою дружину, яку не бачив вже три місяці. Я й сам краєм вуха чув про викрадення князівни Острозької. Я стиха посміхнувся його закоханості, мабуть, і я три роки тому так само наспівував Івану Любецькому про Раїну. Як блищать його сині очі! Яка замріяність на обличчі! Здається, я йому заздрю. Чи жалію?

Непомітно ми наблизились до кремезних мурів Кам`янця. Помітивши корогви господаря, у замку підняли прапор й опустили міст. Ледве вершники потрапили у внутрішнє подвір`я, до князя Потоцького кинулася висока жінка у чорному. Він поштиво опустився на коліна й поцілував їй руки. На її світлих очах заблищали сльози.

- А де ж Мариля, матінко? – спитав він, дивлячись їй у вічі.
- Зараз убереться й вийде. Вона трохи нездужає.
- Що з нею?

Я відвернувся, шукаючи кому б віддати поводи, бо сцена теплої родинної зустрічі краяла мені серце.

Краєм ока я помітив, що дві служниці, обережно підтримуючи, вивели пані Потоцьку. Її широке пишне вбрання й високий пас видали її теперішнє становище. Анджей, не вірячи, підхопив її на руки:

- Серце моє, невже?

Вона лиш тихо розсміялась у відповідь.

- Міхале! Міхале! – покликав він мене. – Дозвольте вам представити мою дружину, Марилю з Острозьких.

Я, занурений у власні роздуми, поштиво стягнув капелюха з пером й вклонився. А коли випростувався, то зустрівся лише з чорними, як ніч, очима, прекрасними й скорботними. Незабутніми, як два переляканих птаха...

Я думав, що завию, як вовк, що не заспокоюсь, поки не нап`юся чужої крові, не спіймаю чужої смерті. Здавалось, весь світ ощирився на мене, готовий щомиті зацькувати, загризти на смерть, розірвати у найдрібніші шматки, роз`їсти у найпекучіші рани...

А вона так лагідно до мене посміхалася! Я ненавиджу її! Клята відьмо! Що зі мною робиш? Навіщо? Відпусти! На Бога, відпусти, дай волю!

Чужа жінка, чужа влада, чуже кохання... Кохаю дружину того, хто мені двічі життя врятував. Що я можу? Вона йому, не мені, належить, його дитини чекає, його пестить, його любощів прагне. Це ж проти усіх законів Божих, людських, проти честі, проти серця, проти віри. Господи, за що мені це? Чи не ліпше було померти під тим чортовим млином, під татарськими шаблями лягти чи від куль ляських погинути, щоб марення про її очі належали лише мені одному? Щоб не знати, що вона Потоцького малжонка[8].

Я схопив її у темному сирому коридорі замку, розгублену й налякану. Від моєї раптовості вона геть забула куди й навіщо йшла. Мовчки, без слів, без крику, без дорікань вона підвела на мене свої перелякані очі. Я через силу розжав обійми. Мариля мовчала, міцно стиснуті побілілі вуста видавали гнів. Яке неподобство!

Господи, її очі! Тільки б дивитись й дивитись у них, наче у їх глибинах, у тих чорних птахах, єдино так пізнаєш радість світу, зміст життя, хміль кохання. Вона пила мої очі, божевілля мого погляду. Вуста її відпружились. Зі стиснутих гнівних стали м`якими й беззахисними, як у дитини. Я не відчував свого тіла, не відчував своїх рук, які тримали її за плечі. Лише очі, наче переливали душі, наче мінялись серцями.

[8] Дружина (пол.)

Я розумів, що вона вже не гнівається. Її приголомшено, захоплено зненацька, злочинно, підло, жорстоко. Вона хитнула головою, наче проганяла марево, страшний сон, нав`язливу, неприємну думку. Я помітив, як на її темних полум`яних очах блиснули сльози. Ні, вона не плакала, стримала їх у собі, не виказала слабкості, почуттів. Я знаходив дивну жорстоку насолоду у блиску сліз на її очах. Мариля м`яко торкнулася пишного золотого гаптування мого кунтуша, наче хотіла відштовхнути геть від себе та не мала сили. Я зімкнув руки за її спиною й, втративши рештки влади над собою, поцілував. Вона затремтіла, як осіннє листя, стенулася, намагаючись звільнитись, і врешті скорилась. Я впав на коліна перед нею, обіймаючи розповнілий стан, гублячи голову у пишній спідниці парчевої сукні, роздираючи шкіру обличчя важкими каблучками на її тонких руках.

- Пані, пані моя, нема мені життя без тебе! Й не буде... Хоч сама вбий! Лиш тебе кохаю! Лиш тебе... Єдину...

Вона стенулася, схлипнула, наче сльози знову навернулися до очей й вирвалася. Я так і стояв на колінах, із німою безсилою мольбою дивлячись на неї. Вона ступила крок назад, зчепила тремтливі зрадливі руки, зминаючи пишну спідницю, й глухо промовила:

- Не тобі, княже, присягала. Не тобі !..

Року 1578 (осінь). МАРИЛЯ ОСТРОЗЬКА.

Як же я його ненавиджу!

Їх обох ненавиджу!

Андрія - за те, що викрав, як дівку безрідну, селянку безборонну, шляхтянку безземельну. За те, що знав мою слабкість, за те, що упивався нею. За те, що вселяв покірність у моє тіло, вуста, мої руки. Що він собі думає? Між чим я могла обирати? Монастирем, безчестям й шлюбом із католиком?

Михайла ненавиджу за те, що схопив, не спитавши, розірвав серце, роз`ятрив рани. Захопив і зник. Забрав із собою все, що міг забрати. Розбив мене, сплюндрував, спаплюжив, розірвав на тисячі шматків, спалив й пустив попіл вітром... Хто я? Заміжня? Закохана у того,

хто мені не належить і належати не буде. А як і буде, то гріх, вічне прокляття, пекло. Чи тут уже пекло? Хіба те, інше, страшніше?

Андрій намагався мене розвеселити, весь час грали музики, дівчата читали мені, на мою честь влаштовували учти, до хрестин дитини готували найпишніші вбрання й найвитонченіші коштовності. А я лиш бачила перед собою сірі очі Михайла. Темні й непроникні, як мокрий граніт. Болісний вигин його вуст. Чула глухе "кохаю". Плечі досі пекли від його обіймів. Я кожен день сотні разів вимальовувала подумки його обличчя, привабливе й суворе, різкий владний погляд сірих очей, горду постать, темне, розвіяне вітром волосся... Нащо ж ти мене згубив, Андрію? Навіщо згубив? Я йому повинна була належати, йому, не тобі. Нащо перед ксьондзом присягала? Господи, пробач і помилуй! І порятуй...

До мого чоловіка приїхав посланець, я тихо, щоб йому не заважати, увійшла до покою.

- Фальчевський у Кракові за наказом холмського каштеляна зачепив князя Ружинського чи не перед самим королем. Той звісно шаблю вихопив і прибив його. А король дуже гнівається...

Різкий біль внизу живота, я задихалась. Руки безпорадно вчепились у двері. Я застогнала й повільно опустилась на підлогу. Двірні дівчата підхопили мене й хотіли відвести до ліжниці. Та ноги не слухались. Я міцно ухопилась за руку переляканого Андрія.

- Дитина...

Лише безпорадні сині очі. Не знає, як мені допомогти, як дати сили, певності...

- Пані матір мою покличте... Негайно! – наказав він, не відпускаючи мою напружену гарячу руку.

Коло покою перед ним зачинили двері. Мене поклали на ліжко й почали розшнуровувати важку сукню на хутрі. Я лишилась у самій сорочці, вже суцільно мокрій. Стара княгиня звеліла мене перевдягнути й зачинити вікна. Я хотіла зупинити їх, бо задихалась у цій спекоті, та геть не мала сил, виснажена раніше незнаним шаленим болем.

Я забула все. Забула свою ненависть, своє кохання, себе саму. Бо розчинялась у болю, у новій муці, яка зникне з пам`яті, лишивши цю вистраждану дитину, яка теж пізнає цей біль і так саме забуде його.

Я бачила, що сонце двічі піднялося у вікні. І двічі народився день. А я другу добу помирала. Мене чимось безперестанку поїли, у роті було гірко від цих ліків. Я глухо просила води, і вона теж здавалася мені гіркою, як трутизна.

- Священика! – кричала я, задихаючись. - На Бога, змилуйтесь! Покличте отця Олександра...

Покоївки, служниці, двірні опускали голови, не хотіли чути моїх наказів, прохань, молитов. Бо стара пані заборонила й тримала коло себе свого єзуїта, який шепотів коло розп`яття отруйні латинські молитви.

- На Бога! Я ж помираю! Дозвольте сповідатись! – молила я, оглушена, розіп`ята болем переймів. – Гріх який! Без сповіді...

Бачила лише суворе обличчя пані Констанції й облудливу пику її єзуїтського монашка.

- Подумай, дитя моє, у свою смертну годину, про істинну віру католицьку. Не помри у єресі та вічних гріхах. Покайся. Прими справжню віру. Єдино справжню.
- Геть! Геть від мене! Таточко! Андрію! Андрію! Андрію !..

Хіба ж чув? Хіба ж міг допомогти?

- Дитя, - стара пані схопила своїми крижаними пальцями мої пекучі безсилі руки. – Ти помираєш. Бог і Пресвята Діва змилуються, лиш покайся. Зречися свого відступництва, своєї схизми.
- Отець наш, що на небі! Нехай святиться Ім`я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі так і на землі. Хліба нашого щоденного дай нам сьогодні. І прости нам борги наші, як ми прощаємо винуватцям нашим. І не введи нас у випробування, але визволи нас від

лукавого. Визволи нас від лукавого. Визволи нас від лукавого, - плакала я, відганяючи слабкими руками княгиню. - Бо Твоє є царство, і сила, і слава навіки. Амінь.

Я перехрестилася слабкою неслухняною рукою.

- Вперта приндо! – висварилася княгиня й сама перехрестилася, наче мій хрест був їй привидом.
- Моліться зі мною, - мовила я до своїх двірних і покоївок. - Моліться зі мною. Богородице Діво, благословенна Ти...

Вони всі стали на коліна навколо ліжка й читали молитву, княгиня й єзуїт відійшли далі, щоб не чути...

У мене народилась дочка. Я це знала, чула її плач. Хоч більше нічого не бачила, бо провалилась у в`язку, каламутну, білувату втому, тривожний напівсон. Чула налякані голоси довкола. Кровотеча. Я помираю? Без сповіді... Господи, яка байдужість...

Я чула голоси, тихі й глибокі, наче з прірви чи старої криниці. Навіть відчувала холодні руки на своєму обличчі, руках, волоссі. Андрію?

Холодний голос княгині:

- Вона помре, а дитина? Невже ти дозволиш?
- Я присягнув, слово шляхетське дав.
- Що Острозьким ця дитина? Вона наша. Я не дам її на схизматську грецьку віру вихрестити. Не дозволю.
- Мені Марилю без цієї обіцянки не віддали б. Й триста тисяч золотих мушу князю Острозькому заплатити за відступництво.
- За тринадцять срібників дитину єдинокровну продаєш й віри своєї зрікаєшся?
- Матінко, благаю, залиште ваші суперечки. – змолився князь. - Моя Марисенька помирає...

Мої вуста тремтіли, намагаючись заперечити, заборонити, ледве спромоглася промовити:

- Священика...

- Покличте отця Олександра!

Почувши наказ пана, служниці кинулись за моїм сповідником. Світло роз`їдало мої очі. Я побачила, що Андрій із священиком підійшли до мого ліжка, а стара княгиня винесла дитину з покою...

Я мовчала. Я нічого не чула і чути не хотіла. Нехай забирається геть. Бачити його не можу. Ненавиджу! Ненавиджу його холодні сині очі, витончене вродливе обличчя. Надто правильне, білошкіре, як у жінки. Мені хочеться вчепитись у нього нігтями, роздерти у кров...Показати, як він мені остогид.

Що він тут робить? Навіщо став на коліна? Забери від мене свої руки! Забери...

Анджей стояв на колінах перед моїм ліжком, опустивши світлу голову. Розряджений, усі пальці унизані коштовними каблучками. Червоний саєт, рясно вигаптуваний золотом, сап`ян, скарлатна сорочка... Хай не бреше! Про що йому шкодувати? Що дитя його тієї ж віри, що і він сам?

Я не можу нічого зробити, геть нічого, навіть руку підняти. Я злюсь на себе за те, що мовчу, за те, що не маю сил кинути йому у біле викохане обличчя усі образи, щоб упитись спантеличеністю в його синіх очах.

Як же мені потім пояснити тобі, донечко, чому я не ходжу до твоєї церкви, чому не читаю латинських молитов, яких тебе навчать раніше, ніж ти почнеш усвідомлювати зміст, чому хрест у мене не такий як у тебе...

Стара княгиня не відходила від колиски, мені були огидні її довгі пальці, які добіла чіплялись за край люльки, огидна її чорна сукня – наче втілення янгола смерті. Геть! Геть від моєї дитини! Забери руки!

Я поїду звідси, з цього клятого сирого замку, похмурої в`язниці, геть від цих гармат, гарнізонів, постійної тривожності прикордоння. Як же боляче чути тривожну владу дзвонів костьолу над похмурим Кам`янцем!

У листопаді приїхав князь Ружинський: суворий, злий, дратівливий. Голосно сперечався з Анджеєм. Я чула лиш окремі слова: король, реєстр, Вишневецький отаман, якась обіцянка мого батька, князя Острозького, розігнати козаків-низовців... Він і не глянув на мене, хоч як я прагнула бодай найменшої, мимолітної зустрічі з його очима. Я чекала, крутилася біля нього, завмирала у темних неосвітлених коридорах, рахувала чужі кроки, божевільно і, здавалось, безнадійно мріючи побачити його. Марно.

Якесь раптове і гірке, як отрута, приголомшливе, як удар шаблі, пояснення прийшло до мене. Я його втратила. І ця думка обеззброїла, паралізувала мене, вбила усі інші помисли й почуття.

Мабуть, мій вигляд налякав покоївок, вони кинулися до мене, кричали, перебиваючи одна одну:

- Пані така бліда! Пані зле? Може б пані води випила?

Я відмахнулася від них, наказала залишити. Й учепившись зубами у подушку, заридала...

У двері постукали. Чи вже давно? Я спробувала привести себе до ладу.

- Дайте спокій! – мій голос зрадливо тремтів.

- Моя пані...

- Геть!

Мене не послухали. У ліжницю увійшов Андрій. Я подякувала Богу за рятівну напівтемряву, яка ховала мої виплакані червоні очі. Я посунулась у глиб ліжка, геть від нього, аж тут помітила, що з Андрієм зайшов князь Ружинський. Я ладна була померти, роздерта протилежністю почуттів. Стидалася глянути на Михайла у присутності чоловіка й водночас до запаморочення, майже до фізичного болю прагнула цього. Я залишилась на ліжку, так і сиділа, опустивши очі.

- Князь Ружинський перед від`їздом хотів засвідчити свою повагу, а нам кажуть, що пані зачинилась у покої і нездужає...

Перед від`їздом! Наче кинули у кригу ополонки. Ледве-ледве підвела погляд й зустрілась із сірими очима, рішучими й впертими. Я тривожно озирнулася до Андрія – він сам почав запалювати свічки. Світло захоплювало млосність покою, крадучи таємниці.

Ружинський був у чорному: чорний кунтуш, чорна сорочка, чорні черевики, широкий чорний пас. Хіба ж моє серце не в жалобі? Найглухішій, найстрашнішій, найдовшій, яку не переносиш, не забудеш, яка помре з тобою, із рештою бажань, які досі не згубила.

І я помітила крик у тих сірих очах – красномовний, голосний крик, ще страшніший і приголомшливіший у своїй німоті. Очі кричали проте, що ніколи не скажуть чи не насміляться промовити вуста. Я ще раз озирнулась до Андрія. У цю мить Ружинський склав долоні, як у молитві, я налякано підняла руки, наче побачила привид.

- Бажаю шляхетній пані швидше одужати й перепрошую, коли своїм наполегливим прагненням побачити княгиню, хоч скільки-небудь був неприємним.
- Я завжди рада бачити князя у Кам`янці, якщо на те ласка й воля мого пана і чоловіка.

Андрій не помічав, дійсно не помічав нашого пекучого дотику поглядів...

- Князь і справді скоро їде? – спитала я, зачаївши подих, не маючи сил уповільнити шалене колоття у грудях.
- Так, моя пані. На світанку.

На світанку. У мене ще лишається ця ніч. Нам лишається. Але ж як спекатися Андрія? Я не зможу вийти з ліжниці не поміченою... Нікуди не зможу вийти проти ночі.

Князь Ружинський низько вклонився й з дозволу мого чоловіка поцілував мені руку. Украй напружена й знервована я не відчула його цілунку. Бліді вуста ледве ворухнулись:

- Завтра на світанку коло перехрестя. Почет відпусти.

Михайло повільно прикрив очі. Його рука міцно, до болю стисла мою.

Я поїхала сама. Я завжди їжджу сама. Яка користь від наглядачів старої княгині чи розряджених дівчат почту, які звикли до м`яких подушок ридванів? Я ризикувала. Добрим

ім`ям, честю, волею, життям. Навіть самим Михайлом. Загубившись у лісі, я скинула яскраво-синій хутровий плащ, в якому виїхала з Кам`янця, залишившись в адамашковій соболиній шубі, темній і непомітній.

Ружинський чекав на мене, як і домовлялися. Його кінь стояв нерухомо, понуро схиливши голову. Холодний злий вітер розвивав чорну гриву коня, темне волосся князя, хутро його горностаєвої гамари. Він сидів верхи, чомусь низько опустивши голову, замислений, зажурений, блідий. На ясному тлі неба й білуватій безмежності першого снігу, його напружена темна фігура, роздерта вітром, скидалася на постать самогубці, який лиш на мить завмер на краю прірви, що б наступної ж миттєвості кинутись туди.

Він не помітив, як я під`їхала.

- Михайле! – тихо покликала я, вихоплюючи князя із пазурів німої напруженості.
- Кохана моя...- бліде обличчя освітила посмішка.

Він схопив мою руку й припав гарячим цілунком до тонкого саєту рукавички.

Коні вороже фиркали, били передніми копитами й не хотіли наближатися один до одного. Ми теж кружляли поруч, не сміючи спішитись і знищити рештки незручності між нами.

Ми не знали, що сказати одне одному. Лиш чіплялись очима, топили поглядами, обпікали найменшою рухливістю облич.

- Марилечко!

Князь спішився й, міцно обійнявши, опустив мене. Отруєна гіркотою смутку, безжальним усвідомленням безмірного, бездонного жаху мого становища, я не пручалася. Михайло поривчасто притис мене до себе, до хутра пишного вбрання, важкого срібного гаптування.

- Якби ж, пані моя, мила моя, тільки знала, як сильно я її кохаю, як божеволію, втрачаю розум й розсудливість кожного дня, коли маю нещастя не бачити її...
- Гріх, мій соколе, гріх. Не можна.

Він стенувся, схопив мене за плечі, змушуючи підвести погляд. Потім обійняв моє обличчя долонями.

- Не кажи так. На Бога, не кажи. Інакше що ж нам із тобою залишиться?
- Смерть єднає тих, кому відмовляє Бог і люди.
- Марилю!
- Їдь, княже, їдь. Бо згубиш і мене, і себе.
- Лиш скажи, що кохаєш.
- Кохаю. Понад усе.
- Серденько, милесенька, присягаю тобі...
- Не присягай. Такий шал і пристрасть не триватимуть довго. А я не хочу, щоб князь коли-небудь шкодував.
- Не смій, не кажи. Звідки тобі знати?

Стис мене, душив обіймами, закривав вуста палкістю цілунків, не дозволяючи і слова мовити...

Він сів верхи, я слабко посміхнулася. Кулаки стиснуті. Один рух, один крок, одне слово, і я розридаюсь, кинусь до нього з єдиною мольбою - не залишати мене.

Князь через силу відпустив мою руку. Я вся стислась, ступила крок назад, відчувши невимірну слабкість, безмежну нікчемність, безсиле роздратування.

Темний кінь забирав Михайла із собою у снігову пустелю, білу невідомість, холодне очікування.

Я довго дивилася йому услід, у темну стрічку небокраю, де блідість зимового неба зливалась із ковдрою першого осіннього снігу.

Я не знаю, скільки минуло часу, скільки я стояла на тому перехресті, у волі вітрів. Кінь сам вивів мене до кам`янецького замку. Вечоріло. Раптом пішов пухкий мокруватий сніг.

Господи, що це?

Переді мною розкрилась бездонна туманна прірва.

Знадлива і небезпечна.

І я ступила у неї.

Року 1579 (весна). КНЯЗЬ РУЖИНСЬКИЙ.

Невже я один розумію, що нас нищать? Мечем, вірою, зрадою. Усіма кривдами світу, усіма силами, усіма помислами.

Наші споконвічні права відібрано, привілеї забуто, церкви на костьоли висвячено. Шлюбами й угодами до води розводять запал й нерозсудливу хоробрість у нашій крові, до спустошеності, до байдужості...

Раніше та байдужість володіла й моїм серцем, сковувала млявістю й лінню. У обіймах Раїни. Коли увесь мій світ був у ній, у лагідності небесних очей, пестощах білих рук. Тепер мій світ загарбано, роздерто й викрадено від мене. Мені ж лишився розпач, безсилий гнів. На межі божевілля, шквального спустошення, руйнівного шалу.

Я не знав спокою, миру, відпочинку. Наче сам собі кинув виклик, став на двобій, оголосив війну.

Я казився від самої думки про свою безпорадність, чи не дитячу безпомічність. Я не знав, чи цей заборонений королем молдавський похід принесе тимчасове забуття, гірке полегшення, бажану втому.

Козаків повів воєводич молдовський Кость Локуста, звісний шибайголова, учасник походів Підкови, який спромігся утекти зі Львова, з-під носу королівських наглядачів до низовиків, у степ, який чекав найменшої іскри, щоб розгорітись незнаною раніше пожежею.

Я поїхав до Молдови. Битися за русинську віру, знову відчути братерське плече, підтримку, допомогу. Знову пізнати радість перемоги, божевілля ризику... Насправді, щоб забутися, загубитися у степу, у весняному шелесті трав, криках вітрів.

Казали, що король Стефан засипав гнівними листами прикордонних старост й каштелянів, обіцяючи страшні кари тим, хто хоч на думці мав допомогти Локусті. Хан кримський мав дозвіл від короля самому низовців покорі навчити, коли старости

прикордонні ділу не зарадять. Насправді ж старости у більшості були русинської віри та, хоч і потай, опікувались козацтвом, а тому королівські накази ніхто виконувати не квапився.

Ми йшли на південь, в обличчя летіла запашна томливість весни, її п`янкий хміль і нестримні бажання. Шипшина, бузок, маки – розлітались волею вітру тисячами пелюсток, розносячи весняні аромати й виманюючи з глибин серця бажання радіти, насолоджуватися життям, п`яніти від кохання. Бажання кохатися до смертельної утоми, всевладного сну. Губитися у ласках і пестощах, тонути в очах, хміліти від запаху шкіри, волосся, чогось солодкого і нестримно жіночого.

Із жахом я усвідомив неминучість влади бажань, від яких прагнув утекти.

Зайнявся ранок, ще свіжий і прохолодний, який важко впаде на землю томливою спекою, як і кожен ранок до нього. Я вже давно не спав. Лиш лежав, прикривши очі, коло згаслого вогнища, із насолодою вдихаючи різкий запах палених дров.

Раптом чатові підняли тривогу. Я миттю підвівся й вихопив шаблю.

До нашого табору прибуло декілька вершників. Я пізнав біло-блакитну корогву Потоцьких.

Отаман наш, Локуста, вислухав посланців не приватно, а прилюдно, як водилося серед низовців.

- Король наказує козацтву розійтися й землі молдовської не каламутити. - почав Анджей Потоцький.

Тиск, ворожнеча, ледве прихований гнів з усіх боків.

- Як наказує, то нехай сам і розгонить!

Князь Потоцький побілів. Я помітив, що його рука добіла вчепилася у важкий держак шаблі.

- Залиште Молдову. Бо ви не знайдете ані підтримки, ані сховища у жодній прикордонній фортеці...
- А до тебе, Потоцький, у Кам`янець ніхто носа не суне!

- Король наш кримському хану дозволив самому порядки з козацтвом наводити....
- Не лякай, ляше, татарином! І без тебе вчені!

Потоцький гнівно всадив шаблю в піхви.

- Робіть як знаєте. Я козакам не ворог. Тільки, як хан почне козацтво покорі вчити, то він ані Вкраїну, ані Польщу не милуватиме.

Локуста, примружившись, дивився на Потоцького, як кіт на мишу.

- Вертай, княже, назад до свого короля й передай – ми з його величністю жодних угод не укладали, щоб наказам його коритися.

Шляхтич побілів від гніву й роздратування.

- Потоцький! Анджею! – покликав я.

Сині дратівливі очі князя кресонули натовп, зупинившись на мені, суворий погляд пом`якшав.

- Міхале! Радий бачити пана.

Він спішився, мій джура схопив поводи.

- Мені гірко, що король наш із бусурманами союзничає.
- Невже його величність не розуміє, що розігнавши козаків із степів, із Дикого Поля, він відкриє шлях на Польщу?
- Війна з Московією коштує дедалі дорожче. Нам потрібен мир із Кримом.
- Ціна тому миру наші голови, бо кожен із козаків, що тут зібралися, радше загине, ніж скориться цьому наказу. – випалив я.
- То цар московський Локусту підбив на Молдову йти та хана кримського зачепити. Лиш Московії наш розбрат на руку. Як козацтво з королем посвариться, а хан із королем, то хто вже буде думати про війну на півночі...
- Тривога! Татари! Татари! – почулось від чатових.

Я озирнувся до Потоцького.

- Невже король хоче зрадою владу зміцнити?

Шляхтич мовчав.

- Пан має час забратись звідси. Буде гаряченько! – запропонував я із кривою посмішкою.

Сині очі гнівно блиснули.

- Тим краще, - Потоцький образився.

Ми впали за перевернутими возами, що були звичним захистом козацького табору.

Татари спершу, які завжди випустили стріли. Потім кінна атака, сичання, свист. Татари ніколи не нападуть відверто, серед дня на козацький загін, коли вони у меншості. Мої найгірші очікування швидко підтвердились. З пагорба налетіло ще одне військо.

Кількасот козаків, отаборившись, могли довго утримувати тисячне татарське військо. Ми встоїмо, навіть якщо з півночі вдарять наші з магнатів.

- Зрада! Зрада!

Я побачив аж білого Локусту.

- Порох мокрий!

Я скам`янів. Усі довкола скам`яніли. Ми пропащі. Потоцький пальнув із пістоля. Та що це дасть? Я швидко прочитав молитву Богородиці. Верхи, без обладунків ми проти татарви з їхніми стрілами довго не протримаємось.

Дві хмари вершників злились в єдине ціле живу пекучу рану. Хіба ж розбереш, де свій, де чужий? Однакова смерть, однаковий дзвін зброї, однакових схлип перерізаних горлянок.

Раптом удар. Оглушення. Я дуже повільно падав із сідельника. "Невже все?" – збайдужіла думка ледве продерлася крізь непереможні хмари спустошливого спокою.

- Живий? – я почув ясний голос Потоцького.

Бадьорий. Сильний. Погляд стривожений. Вуста зчеплені.

Я відчув міць його рук, але знову отримав владу над своїм конем.

- Живий! – глухо озвався я й потонув у тривожній пітьмі.

... Я нічого не бачив. Навіть не мав сили розплющити очі. Моє тіло розчинилось у темно-сірому сутінковому тумані. Я чув татарське сичання, із якого мій слух вихопив лише "галери".

На мене вилили відро води, я відчув її очеретяний смак, тріск піску із дна. Аж тоді я побачив небо, блідо-сіре, переддощове.

Руки до болю зв`язано, хрестик зірвано. Я бранець.

Я швидко себе оглянув. Сорочка вся в крові. Може чужій? Начебто цілий. Нестерпно болить голова, наче сотні розлючених демонів роздирають її на шматки.

Аж тоді я помітив Потоцького. Просто поруч. Він сидів на землі, зв`язаний так само як і я. Аж чорний. Потоцький навіть не ворухнувся. Швидкі дзвінкі краплі падали на низько схилену голову, прибивали запилене світле волосся. Мені здалося, що він мертвий, бо я не бачив його очей, обличчя, лиш завмерлу, скам`янілу позу та низько опущену голову.

- Анджею, - тихо покликав я, піднявши руки.

Мотузка, що нас з`єднувала стенулася. Й лише цей різкий рух розштовхав його. Він підвів на мене світлий каламутний, як у божевільних, погляд.

- Живий! Слава Богу!

- Мариля, - захитав він головою і знову впав у свою скам`янілість.

Я впився нігтями у долоні, щоб не закричати.

Тим часом татари навіщось вишикували бранців. Я знав татарську: полонених було багато, а хан хоче покарати козаків. Кожного другого бранця буде страчено, найважливіших кинуть у в`язницю до викупу, решту чекають галери.

Потоцький те ж це зрозумів, його обличчя вкрила неприродна блідість. Він напружено вглядався у хвіст зв`язки бранців.

Ми тривожно переглянулися. Один із нас уже мрець. Нас зв`язано разом.

Били прямо у зв`язці. Шаблюкою. Без роздумів чи жалю. Чужа кров обпікала обличчя, руки, чужа смерть ласкаво обіймала прохолодними легкими долонями, чуже тіло важкістю тягнуло вниз, бо всі ж зв`язані разом, докупи.

Потоцький озирнувся до мене.

- Якщо ти коли-небудь побачиш мою дружину, то скажи, що я кохав її до останнього подиху. Лише її.

Він обхопив мої зв`язані долоні своїми гарячими запиленими руками. Сухий терпкий дотик. Хіба ж у такі хвилини потрібні слова? Його гідність, шляхетство, честь били мене сильніше, ніж татарські шаблі. Я ж у вічі їй не насмілюсь подивитись.

Шабля блиснула над головою Потоцького. Він не хитнувся, не стенувся, не примружив очей. Так і стояв скам`яніло, мовчазно, наче не бачив білий лік смерті перед собою.

- Стій! То ж Острозького зять...

Кат зупинився, озирнувся до мурзи, шабля завмерла у нерішучих руках.

У мене почорніло перед очима. Мені кінець! Я намагався згадати хоч якусь молитву. Марно. Раптом чужа кров обпекла руки, стенулася мотузка. Поруч зі мною впав мертвий. Серце заколотилось, як скажене. Якесь огидне запаморочливе полегшення. Непристойне, осоружне, безчесне...

Далі лише безкінечна низка спекотних схожих один на одного днів. Спека, втома. Невимірна втома від спеки, безкінечної дороги, мотузок, збитих ніг, пилу... Потім сирі каземати в`язниці, у когось гарячка, у когось божевільне бажання втекти. Я ж мовчу. Мозок намагається прораховувати щось, шукає вихід, збивається і знову починає вибудовувати зруйнований мур змучених думок.

Чотири стіни здаються страшнішими за галери – не пройтися, не випростуватися на повний зріст. У напівтемряві сліпнуть очі, затікає млявістю тіло, зникають думки.

Я не чекав звільнення. Я давно втратив надію, вкотре обмацуючи мокруваті кам`яні стіни. Мене відпустили, бо посол короля вказав моє ім`я.

Лиш дорогою назад я зрозумів, чого від мене сподівались – участі козацтва у війні з Москвою. І король, і Янча Бегер занадто добре знали мій вплив і на реєстровців, і на

низовців. Я мусив зустрітись із отаманом реєстровців канівським старостою Михайлом Вишневецьким.

З Канева мені був один шлях – на Кам`янець. Обіцяв Потоцькому. Оманливе, брехливе пояснення. Що мені той лях? Я стрімголов летів до неї. До Марилі. Навіщо? Що їй сказати? Чим пояснити мою раптову появу в Кам`янці? Я не хотів думати, лиш підганяв коня, наче галопом міг заглушити колоття у грудях й прогнати жахливу важкість дум.

Побачивши мене, Мариля поблідла, як полотно, і підвелася. Непевним тремтливим жестом відпустила дівчат. Вбрана у чорне, у жалобу. За Потоцьким. Яке я маю право? Це все проти честі. Я так і стояв біля зачинених дверей, не зводячи очей з блідого обличчя, підхопленого білістю серпанку.

Три непевні кроки. Не смію. Раптом вона стенулася, кинулася до мене і заридала.

- Живий! Господи, живий! Серце моє...

Крізь пишне вбрання, важкі гаптовані тканини я відчув, як б`ється її серце.

Вона плакала, сльози застилали очі. У мене паморочиться в голові від її близькості. Очі сліпі, я не хочу бачити її сліз, мої вуста непевно знаходять її, жадібно п`ють стривоженість, знервованість, острах.

Її руки слабко обвили мою шию. Мокрі очі, безпорадний вигин вуст – заплакане дитя у жалобі.

- Чого пані плаче? – заскрипів суворий голос старої княгині.

Побачивши бліду тремтливу Марилю, вона похитнулась і вчепилася неслухняними пальцями у спинку різного крісла.

- Що з Анджеєм? Що з моїм сином? Він помер?

Мариля швидко озирнулась до мене, вона ж так і не спитала за свого чоловіка.

- Шляхетна пані, князь у полоні. Він живий.

Я зрозумів напружений, каламутний погляд Марилі.

Княгиня перехрестилася й упала на коліна перед розп`яттям.

- Чи пан мій чоловік щось передавав мені? – тихо запитала Мариля.

Я поблід і глухо промовив:

- Що він понад усе кохає пані.

Мариля відчула, як боляче мені було сказати це. Швидко озирнувшись до старої княгині, яка досі молилася, Мариля тихо-тихо прошелестіла:

- Кохаю...Кохаю...Кохаю...

І здалося, що у мене виросли крила. Я забув свій смуток, турботи, скору війну. Забув все, чого хотів чи прагнув. Все поступилося приголомшливому усвідомленню того, що я прагну лише її.

Року 1579 (літо). МАРИЛЯ ОСТРОЗЬКА.

Ридван трясся запиленим шляхом. Небо посіріло, як перед дощем. Передгрозова задушлива спекота захопила повітря. Ще трохи і я засну...

З п`янкої напівсонної дрімоти мене вихопив свист. Татари! Я не відчувала тіла, руки і ноги скам`яніли, наче мені геть не належали. Зі мною мало почту, а від татар усе чорне. Чи мені здається? Бачила, як мої люди падали мертвими.

Я стягнула із себе серпанок, роздираючи пальці у кров, зірвала сітку для волосся й розпустила коси. Знала, що це мій єдиний порятунок – мене й пальцем не зачеплять, коли приймуть за дівчину. Незаймана коштує дорожче.

Я зняла важку обручку з пальця, на мить стисла її в долоні й викинула геть.

Раптом коні понесли, ридван затрясло, крізь малесеньке заднє віконце я бачила бій, вершників, які кинулися мене наздоганяти.

Я відкрила дверцята – але ридван летів так швидко, що мені не стало сили стрибнути. Та й навіщо? Щоб бути розчавленою під копитами коней моїх переслідувачів?

Крізь маленьке віконце видно лише вершників у високих темних капелюхах. Коні несуть, як скажені, я не владна їх зупинити, приборкати. Я лиш безпорадна іграшка. Раптом вершники уповільнились, я побачила, як вони повертають. У цю мить ридван зупинився. Я

не мала сил вийти. Тоді я побачили князя Ружинського. Він підбіг до ридвана, вихопив мене й до болю притис до себе.

- Господи! Я думав, що не встигну. Мої люди бачили татар...

Аж тут я помітила козаків. Почервонівши, я спитала:

- Нащо ж ганьбиш мене, княже?

Він обережно взяв мене за підборіддя, змушуючи підвести погляд.

- Ці не видадуть. Я їм як собі вірю.
- Що ж мені робити? Мій почет перебито...Я серпанок й обручку викинула, щоб...- сльози сорому й безсилого гніву покотились по обличчю.
- Тихіше... Я дам тобі охорону. Як хочеш, сам проводжу тебе до Кам`янця.

Якесь стомлене роздратування й протест охопили мене холодними й спустошливими обіймами...

Ми їхали повільно й мовчки. Кінь без зайвих зусиль ніс подвійну ношу й лиш фиркав через надто повільну ходу.

Високі трави лагідно пестили ноги, вітер шепотів щось заспокійливе, майже снодійне. Блідо-сіре поїло передгрозовим спокоєм утомлене повітря. Ми їхали у степ, у дикість безмежних полів, божевілля запахів і квітів, сваволю вітрів.

Степ щось кричав. Я не могла зрозуміти: чи він радів нам, чи гнівався непроханим гостям...

Раптом я відчула його силу, безмежну й дику, теплу, приголомшливу енергію, що линула з землі, з поля, з високих трав. Вона дарувала впевненість і спокій, давно забутий і, здавалось, навіки втрачений. І не я одна відчула це – Михайлові обійми дарували палку міць, впевнену силу, лагідний затишок.

Перед нами розлетілась зелено-золота безмежність: до темно-сірого обрію, здавалось, до кінця світу. Вітер роздратовано зривав пелюстки квітів, жбурляв мені в обличчя, й вони кольоровими метеликами ласкаво й легко пестили шкіру.

Ми спішились й відпустили коня.

- Як хороше! Господи, я й не знала, що може бути так...
- П`янко? Божевільно? - посміхнувся князь, обіймаючи мене й забираючи рештки волі.

Охоплена силою поля, п`янким хмільним духом різнотрав`я я раптом відчула кожну найменшу частинку свого тіла, наче шкіра налилась теплом й чутливістю, наче розправивши крила, я повільно відривалась від землі й линула у роздерте на сірі, сині й рожеві шматки вечірнє небо.

Я загубилась, втратила себе, своє тіло, душу, почуття, лишивши собі одурілу, тремтливу й отруєну думку, яка вперто летіла угору, в яскраве різнобарв`я неба. Між нами важко розлетілось мовчання, хмільна німота. Я впала кудись униз, у м`якість трави, близькість чужого тіла, палкість міцних рук, солодку отруту вуст. Михайло глухо казав щось, його голос губився у шепоті вітру, шелесті високих трав.

Приголомшена й спустошена я припала до нього і розчинилась...

Ранок зайнявся так само сірий, як і вчора. Я легко відкинула кунтуш, яким укривалася, і підвелася. Тепле парне повітря охопило моє напружене, як струна, тіло ніжною хвилею. Шовк сорочки впав до ніг, рука мляво затягнула срібну стрічку коміру.

Я вийшла вперед, лагідна м`яка трава пестила голі ноги... Степ захопив мене владно й назавжди, як палкий нетерплячий коханець захоплює невинну дівчину. Я підставила обличчя вітру, він лагідно забирав довге чорне волосся й пестив його тисячами ніжних легких пальців. Я почувалася найдрібнішою квіткою, яку воля вітру може кинути куди завгодно, але не стидалася, а упивалася цим відчуттям. Коли я озирнулася, то побачила, що Михайло вже прокинувся й сидів на землі, низько опустивши голову. Я м`яко торкнулася його плеча й зустрілась із здичавілим темно-сірим, аж чорним, поглядом. Він міцно обійняв мої ноги.

- Господи, кохання моє, що ж ми накоїли !..

Налякана й бліда я відсахнулася, але князь стис мене міцно, до болю. І я відчула усю гіркоту його слів, почуттів, міцних обіймів.

Ми довго сиділи на траві, не розмовляючи, навіть не дивились одне на одного. Здавалося, що нас охопило розчарування й відраза. Але це був лише гіркий тихий смуток.

Михайло раптом схопив мене, жбурнув у м`якість трави, його гарячі вуста обпікали моє бліде холодне обличчя, шию, руки, напружене стомлене тіло під сорочкою.

- Не віддам тебе... Нікому не віддам! Чуєш?
- Я заміжня, - глухо промовила я.
- Вб`ю його, вб`ю... Хай лиш пальцем тебе торкнеться...

Сльози. Глухі істеричні ридання душили мене, перебиваючи подих. Наляканий князь квапливо витирав мої сльози.

- Кинь його... Хіба ж мало дружин кидають своїх чоловіків, як ті їм не до серця? Розлучись із ним. Милесенька !.. Скажи його мосці, твоєму батькові, що він тебе до ляської віри силує...
- Нас ксьондз вінчав й розлуки не дасть. А ти, невже ти покинеш свою дружину й дітей?

Він раптом відпустив мене, зчеплені кулаки видавали роздратування й лють. Я підвелася, проганяючи млосну покірливість.

- Марилечко, серце моє !..
- Ти ж знаєш, що у мене дочка. Як я можу її зганьбити? Ти знаєш, що нам не бути разом, що все це гріх, перелюб, безчестя...

Князь до болю стис мої руки, я скрикнула глухо й протяжливо, як поранений птах. Він відпустив й припав поцілунками до моїх долонь. Я не стрималась і заплакала.

- Сьогодні ранком...- тихо промовила я.- Мені подумалось...
- Що, кохана?

Я мовчки хитнула головою, не сміючи промовити у голос усю гріховність своїх помислів. Бо думала про смерть і легкість, із якою моя душа летіла б над безмежністю степу. Я ж не знала, я ж не здогадувалась, що кохання може так роздмухати гіркі бажання, підняти з

глибин душі чорні думи, вирвати із серця усе світле й радісне, залишивши лише непереможне почуття гріху й недозволенності.

Над степом загриміла гроза. Страшна, чорна, всевладна й неминуча, як кара небесна.

Я раптом зрозуміла, що стидаюся подивитись йому у вічі...

Року 1579 (літо). КНЯЗЬ ПОТОЦЬКИЙ.

Мир...

Я ніколи не думав, що мир може принести таку радість і таке полегшення. А мир із нашими запеклими ворогами: Кримом та Туреччиною, і поготів. Та я радів, я божеволів... Я вже не помічав похмурої сирості в`язниці, бо знав, що мене скоро звільнять. Бо ж мир, мир, мир!

Кінь летів, як вітер, як чорний швидкий птах, як навіжена думка. Навколо розлетівся степ, я ніби розрізав його копитами коня на дві половини. Та чим далі я опинявся у владі його безмежності, тим більше розумів, що це він поглинає мене, розриває на частини, розмітає захоплену, спалену на попіл душу. Мною оволодів страх, холодний і в`язкий. Прокляте місце! Як не загинеш, то збожеволієш.

Я схопив Марилю раніше, ніж вона усвідомила, раніше, ніж встигла до мене слово мовити, раніше, ніж могла щось заперечити. Схопив, поніс нагору, у мою запилену забуту ліжницю, кинув на вузьке ліжко під зеленим пологом й раніше, ніж вона спромоглася щось сказати, закрив їй вуста поцілунком. Приголомшені, безпорадні, безсилі. Її вуста тремтіли, але Мариля нічого не змогла промовити. Лиш протяжливий, глухий, дуже тихий скрик, як у пораненої тварини. Я захопив її всю, її полохливе гаряче тіло, пружне й водночас м`яке. Ще не заспокоївши подих, я жадібно припав вустами до тонкої шкіри її шиї, п`яніючи від її запаху:

- Пресвята Діво! Марилечко, крульово моя, я так тебе кохаю. Присягаюсь, що вб`ю найстрашнішою смертю того, хто хоч на думці має відібрати тебе у мене.

Вона схлипнула.

- Що з тобою? Я зробив тобі боляче?

- Так... Ти так міцно стис мене.

- Пробач, пробач. Я так стужився за тобою...

Я не розтискав обіймів, наче боявся, що вона втече, так і заснув, не випускаючи її.

Я повернув собі старе життя: владу, замок, дружину, маєтності. Волю. Та не міг утамувати свою спрагу, жадання щастя, наче безперестанку ковтав повітря й не міг дихати. Мариля була чимось засмучена, я відразу помітив це.

- Пані плакала?

Вона підвела темний затуманений погляд. Я завмер.

- Правда, що король мир уклав із татарами, щоб війну з Москвою розпочати?

- Ти ж знаєш. Серденько! І батько твій, князь Острозький, Сіверщину сплюндрував, геть до Почепу і Стародуба й Чернігів обложив...

- Ти теж поїдеш?

- Так.

Я помітив, як поблідли її вуста, і затремтіли вії, проганяючи сльози. Я стис її й підняв на руки.

- Милесенька, не гнівайся, я повернуся за першої ж можливості. Невже ти думаєш, що мені любо кидати тебе?

- Король вже зібрав військо?

- Так.

- Чи правда, що козаки з поляками воюватимуть?

- Авжеж, недарма ж його величність реєстр організував. Тому королівський посол просив князя Ружинського звільнити, бо козаки його поважають.

- То князь із королівським військом?

- Так, моя мила. Та годі про цю війну, - швидко додав я, помітивши її блідість. – У нас є три дні, і я не хочу їх змарнувати.

Я спробував її поцілувати, та Мариля вирвалась й вибігла з покою. Я стояв перед зачиненими дверми її ліжниці й чув лише істеричний глухий плач. Незрозумілий й образливий для мене.

- Марилю, відчини! На Бога!

Вона не відповідала.

- Відчини! Що сталося?

Істеричний плач, наче задихається.

- Відчини! Бо я рознесу ці двері! Присягаюсь тобі! Марилю, відчини!

Я вибив двері, вона навіть не ворухнулася, не глянула на мене. Я схопив її за плечі, відірвав від подушок. Господи, які в неї очі! Я помру...

- Що з тобою? На Бога! Що я тобі заподіяв, чим завинив? Серденько! Марисенько!

Вона виривалася оскаженіло й запекло. Звідки в неї стільки сил? Кусалась, била мене, подряпала руки, обличчя. Потім вирвалась. Вона хиталась, як поранена, чорні очі горіли, наче в пропасниці. Раптом чимось підкошена Мариля впала на коліна й захрипіла. Я не міг розібрати жодного слова, але бачив щось жахливе в її очах, німе й безжалісне, наче смерть дитини. Вона побіліла, як сніг, її тонкі руки нервово здригнулися, й вона знепритомніла.

На тлі темно-червоного пологу ліжка й червоного укривала, бліда Мариля здавалася мертвою. Вона лежала нерухомо, мовчки, навіть не відмружуючи очей. Змарнілі тонкі пальці нерухомо лежали на укривалі. Я сидів коло неї весь час без сну й відпочинку. Так само нерухомо й мовчки...

І я поїхав із Кам`янця, до королівської армії. Мати винесла мою дочку, я благословив її і вже збирався їхати, як побачив, що надвір вийшла Мариля. Точніше її вивели: дві покоївки поштиво притримували свою пані. Люди з мого почту низько вклонилися, вітаючи її. Вона підійшла до мене й схопилася за мої руки.

- Марилечко! Нащо ж це? Ти ж слаба...

- Господи! Пане мій!

Я схилився й припав жаркими поцілунками до її холодних рук.

- Я кохаю тебе. Мила моя, крульово...

- Хай береже тебе Бог!

- Марисенько!

- Вертайся !..

Я востаннє поцілував її й поострожив коня, забираючи із собою усю гіркоту її чорного, як ніч, погляду. Кінь перетнув міст й виніс мене у невідомість. Я озирнувся до кам`янецької фортеці. Вечоріло, й у вузьких віконцях деінде світились вогні.

- Я вернуся, присягаюсь, що вернуся.

Року 1579 (літо). МАРИЛЯ ОСТРОЗЬКА.

Тихо і темно.

Я сама. Мені страшно. До смерті, до зупинки серця. Здається, навіть не маю сил дихати. Віти темних страшних дерев б`ють мене, я озираюсь, виводячи непевною рукою хрести. Мені здається, що моя сукня й плащ розірвані у лахміття, у брудні рештки, як на мертвій у труні.

Нічний птах зачепив крилами віти, шелеснуло листя. Хтось пробіг? Чи здається? Виє вовк... Господи, навіщо я тут?

Холодно. Моторошно. Трясе, як у пропасниці. Нарешті вогник: жовтогарячий, тремтливий, рятівний. Я відчинила низькі дерев`яні дверцята й завмерла, охоплена божевільним духом сухих пахучих трав.

- Нащо пані прийшла без запрошення?

- На Бога, допоможи мені...

Які ж у неї страшні очі! Чорніші за мої, як дві прірви на зморщеному жовтуватому обличчі. Тонкі, аж білі вуста розтягнула уїдлива зверхня посмішка. Невже пізнала?

- Що за біда? – нарешті спитала вона, запаливши ще одну свічку, чомусь брудну й смердючу.

- Збав мене від дитини... Золотом тебе засиплю. Що захочеш зроблю...

Знову ця уїдлива зверхня посмішка. Мені зле, ноги не тримають, перед очима заклубився туман. Я налякана, втомлена і розбита. У мене більше немає сил брехати, у мене взагалі більше немає сил.

- Гріх. Гріх великий, - стара хитнула сивою головою.

Я схопила її маленькі холодні, як крига, руки.

- Усім святим заклинаю, збав мене від дитини.

Стара різко відняла руки й відсахнулася від мене, наче гадюку побачила. Мені і дійсно здалося, що в мені мокра гадюка, вона огидно обтинала нутрощі й стискала серце.

- Святим до вбивства заклинаєш?

Без сил і волі я опустилась на підлогу.

- Як не хочеш, то дай мені трутизни, бо мені вже не жити.
- Нічого пані не дам, як буде на те її воля, сама візьме, своїми руками, а не чужими.

Стара залишила на столі два малесеньких вузькогорлих ґлечика, розписаних тонкими білими та червоними квітами.

- Це пані смерть, а це ... дитині. Як пані смертного гріха не боїться, то нехай бере, що їй потрібно.

Я схопила обидва ґлечика й лишила гаманець із золотом. За мною зачинилися низькі дверцята, й нічний ліс знову захопив моє полохливе серце.

Я не бачила дороги, я взагалі нічого не бачила, наче провалилась у густий чорний, як гріх, туман. Ноги кудись несли, я падала, підводилася, знову падала, сукню розірвано ущент, навіть долоні роздерті, збиті у кров коліна.

Господи помилуй! Змилуйся! Змилуйся! За що мені це? Нащо ж питаю, коли сама знаю? За кожен гріх своє покарання.

Моя покарання... Лиш сором, ганьба. І бажання цієї ганьби спекатися. Як я можу? Як смію? Я ж не знаю, я ж не певна. Я втомилась…Чи хто знає, як жінці труїти дитя коханого? Чи Анджея?

Моя дитина. Лиш моя. Я бачила її уві сні: гарнесенька дівчинка, аж світиться, вона посміхається до мене й тягне свої світлі безпорадні ручки.

Я плачу. Я ж не хочу, не хочу вбивати свою дитину. Та як мені віддати Анджею чужу дитину, чужу кров? Хіба ж я насмілюсь так брехати? Раптом я усвідомила, що уся моя ненависть до Анджея удавана, я марно намагалась пригадати те, що колись безмежно мене ображало, але зараз все це здавалося порожніми безпідставними дрібницями. Я зганьбила свого чоловіка, збезчестила себе, згубила свою дитину. Я ж не можу його ненавидіти, що він мені заподіяв? Хіба ж чимось образив? Приголомшливе, безмежне почуття провини втягнуло мене з головою, як болото, владно й назавжди.

Якби ж я могла просто зникнути, розчинитись у вітрі...

Ніч відступала, на поблідлому небі спалахнув рожевий світанок – і я нарешті зрозуміла куди йти.

Я вийшла з лісу до світла, до ранкової свіжості поля й мокрих квітів, й на мить, на одну коротесеньку мить моє обличчя освітила посмішка. Й зникла назавжди. Бо я несла в собі хижу темряву, відчай сумнівів, гіркоту провини. І раптом мені здалося, якщо я піду швидше, юний світанок завмре, застигне, й блідо-рожевим небом знову заволодіє стара зла ніч.

Два вузькогорлих ґлечика стояли переді мною, я не сміла обрати. Та не можна зволікати! Я мушу щось вирішити, я боюся, вагаюся, не хочу. Нерішучість паралізувала мене, я не могла й пальцем ворухнути.

Я боюся йти до церкви, я не хочу нікого бачити, чути, лиш мовчки дивлюся на два вузькогорлих ґлечика й подумки розриваю своє знекровлене серце на шматки. Жах, який охопив мене, коли я зрозуміла, що при надії, давно вже відступив, полишивши дике бажання щось робити, якось захиститись. Я намагалася не думати про дитину, навіть подумки боялася

казати дитя, та моя донечка стояла перед очима й простягала до мене беззахисні світлі ручки, ніжні, як пелюстки квітів... І я зрозуміла, що я просто боюся щось вирішити. Тоді я покликала покоївок й наказала підготувати прилади для письма, щоб писати лист князю Ружинському. Нехай приїде хоч на день.

Я знову сподівалась. Раптом усе навкруги зацвіло яскравими кольорами, наче важко хворому полегшало перед смертю...

Року 1579 (літо). КНЯЗЬ ПОТОЦЬКИЙ.

Полоцьк взято. Сурми виспівують перемогу нашого короля. Армія Речі Посполитої настільки велика, що більша її частина навіть не могла увійти у місто, ставши табором навколо похмурих мурів Полоцька. Палке, томливе літо занепадає. У повітрі стоїть міцний владний аромат, розпачливий і всеохопний, наче передсмертний крик.

Занепад у мені самому: у руках, в голосі, у кожному русі якась ледве стримувана сила. Я не розумію звідки вона й навіщо...

Я святкую з товаришами перемогу, так само як і вони виголошую урочисті промови, п`ю вино, але в моїй душі немає свята, піднесення, лише сира важкість, як у склепі. Мої думки й помисли лише для Марилі. Вона, наче примхлива крульова, захопила мене усього без вороття. Лиш звідки ця гіркота? Я стужився за нею за цей місяць, але якось незвично смутно й неминуче, як п`яниця за вином. Раніше кожна згадка про неї, кожне марення, кожна мрія була світлою, як сонячні промені, які ллються кольорові вітражі у костьолі. А тепер у пам`яті залишились тільки її чорні очі, сумні, бездонно глибокі у своєму таємному, мені не зрозумілому, очікуванні. І це очікування було мені чужим, як була чужою ця засмучена, украй знервована Мариля, наче вона стояла десь високо-високо, а я марно простягав до неї руки, хапаючи холодну порожнечу. Я не хотів цього. Пресвята Діво, Матко Боска! Не хотів. Як же я прагнув тієї гордівливої, усміхненої князівни, яку вихопив із сідельника на очах переляканої сестри. Ласкавої, ніжної панни, яка у шлюбну ніч забулась у моїх обіймах... Я не

можу зрозуміти, що з нею, чому вона раптом стала такою нестримно й нестерпно далекою, непереможно чужою?

Може я помиляюсь? Може здалося? Єзус-Марія! Як же хочеться повернутись додому, до неприступного Кам'янця, безмежності ланів, до Марилі... Схопити її, засипати поцілунками, щоб впевнитись, якомога швидше впевнитись, що мені примарилось, що вона кохає мене так само палко! ..

З прірви важких думок мене вихопив служебник князя Вишневецького:

- Його мосць князь, мій пан, запрошує вельможного князя Потоцького до свого намету...

Посланець низько схилився, чекаючи на мою відповідь.

Я наче прокинувся:

- Перекажи його мосці, своєму панові, що я буду.

З низьким запопадливим уклоном той зник.

Я вийшов зі свого намету, у повітрі спекотно пахло грозою, серпневою приголомшливою зливою. Марилько, крульова моя, чи можу я думати ще про когось?

Мене раптом почала дратувати веселість шляхти, що зібралась у отамана реєстрових козаків, князя Вишневецького. Дратували блискучі очі, розчервонілі обличчя напідпитку, дружний регіт, завзяття промов. І, здається, лише князь Ружинський, похмурий і заклопотаний, поділяв моє роздратування. Блідий і мовчазний. Хіба ж його поранено?

Джура Ружинського тихо підійшов й, схилившись, прошепотів щось на вухо господарю. Він помітно пожвавішав, у темно-сірих очах спалахнули блискавки. Князю передали вузький папірець із червоною печаткою та каблучку. Ружинський нетерпляче зламав віск печатки, темні брови збіглись на переніссі, видаючи стурбованість.

- Зла звістка?

- Ні, ні, - швидко заспокоїв Ружинський, намагаючись посміхнутись. - Лиш мені конче потрібно повернутись у... Ружин.

Його рука міцно стисла каблучку, наче хотів її розчавити. Я скам`янів, раптом пізнавши ту каблучку з вирлатим світло-зеленим смарагдом. Навіть швидше, ніж відтиск печатки на червоному воску. Леліва та огоньчик – герб Острозьких. У ромбі – такий тільки у Марильки. Її каблучка ромбом на мізинці – гостра й хижа на білій ніжності її руки. Я не міг сягнути. Сидів нерухомо, наче влитий у крісло. Ніби роздертий божевіллям вітру на краю бездонної прірви, наче захоплений навіженістю диявольського нічного степу.

Мені закортіло підвестись, перекинути усі накриті столи зі срібним тонким посудом, розлити усе вино, перерізати йому горлянку прямо тут, прилюдно. Не давши зрозуміти, перевести подих, прочитати молитву. Без сповіді.

Та хіба я можу в голос крикнути своє звинувачення? Збезчестити її? Ні, ніколи. Не так. Тому я чекав. Але мені не вистачало повітря, перехоплювало подих, й намет Вишневецького здавався кліткою з гострими, як цвяхи, ґратами, які впивались у моє тіло й насолоджувались його мукою.

Я не знаю, скільки минуло часу. Здавалось, нестримно плинні хвилини завмирали у години. Коли я вийшов, вже вечоріло. Гарячкове далеке сонце залило зблідлий небокрай криваво-червоним.

- Як пан насмілився? – кинув я Ружинському. – Як міг забути про шляхетську честь, про святість дружби?

Спантеличений князь дивився на мене, не розуміючи ані слова. Я продовжував із злісною, уїдливою і водночас гіркою посмішкою.

- Я ж князя другом вважав, товаришем вірним... Хіба ж наше бойове братерство не давало мені право розраховувати на чесність із боку пана й повагу до всього, що належить мені за правом?

Він поблід, смертельно побілів, мені навіть здалося, що він ось-ось впаде, як поранений. Навіть руки на темному тлі оксамитного кунтуша стали крейдяно-білими. Я дивився йому у вічі, у вічі свого ворога, не приховуючи ненависті, бажання його смерті. Але дивна річ, виплеснувши свої ненависть, огиду, роздратування, мені не стало легше...

- Кохаю її... Понад усе... – нарешті глухо відповів Ружинський. – І покохав раніше, ніж дізнався, що...
- Слухати не хочу!

Князь відвів здичавілий бездонний погляд сірих очей. У ньому було щось трагічне, гірке; мені навіть стало його шкода.

Шкода? Марилька! Моя Марилька! Пресвята Діво! Невже він... Як? Коли ж? Господи, як нестерпно...

Я вихопив шаблю й замахнувся: князь не ворухнувся.

- Рубай! Чуєш? Рубай! І сам знаю, що вчинив проти честі! Та я кохаю її! Хіба тобі зрозуміти?
- То ти *так* її кохаєш? – зневажливо й водночас гірко озвався я. - Як смієш казати про кохання? На шаблі, княже! Як честь дорога, на шаблі!

Ружинський миттю витягнув довгу шаблю й глухо відповів, те чого я чекав і підсвідомо прагнув:

- На шаблі!

Року 1579 (літо). КНЯЗЬ РУЖИНСЬКИЙ.

Мене немає. Лиш тисячі знекровлених, напівмертвих шматків, що захлинаються у передсмертному крику, і, як дикі птахи, вириваються з клітки, щоб востаннє злетіти у страшне передгрозове небо і зникнути.

Із шабель сиплються іскри, ми б`ємось наче за останній день життя, наче за останній подих, останнє слово. Хіба ж ми б’ємось за неї? За Марилю? За переляканих птахів її очей? Ми б’ємось за зверхність, за перемогу, за владу. Й одному з нас не жити, бо жоден не вміє і не має наміру ділитися, бо звик володіти неподільно.

Я впав. Господи! Кінець! Кінець! Я падаю нестерпно довго й глибоко. Де ж земля? Перед очима потемніло. Раптом я відчув гарячу суху руку Потоцького.

- Нєх[9] пан підводиться! Я ж не знатиму спокою, якщо вб'ю князя так.
- Якби ж не мусив вбити пана чи загинути самому, я б вважав за велику честь потиснути ту руку, що мені простягнули.
- Бороніться, княже, не те місце, не той час.

Ми знову схрестили шаблі. Та Потоцький відчутно втомився. Він б'ється з останніх сил: нерозсудливо й швидко. Я ледве встигаю парувати вдари, подумки відмічаючи його помилки, нездатний їх використати. Звідки моя холоднокровність, розсудливість? Звідки? Як я переможу його так, хіба ж не проклинатиму себе до кінця життя? Хай Бог розсудить... І я зрозумів, що можу битись так само гарячково й бездумно, зливаючись із лезом, й, відчуваючи кожен удар, наче шабля - це продовження мого зшаленілого напруженого, як струна, тіла.

Удар, ще один. Мені здалося, що я втратив подих, що моє серце зупинилось, що це не шабля, а я сам вдарив голими руками... Потоцький хитнувся, вронив шаблю, розкинув руки й впав. Я ледве встиг підхопити його.

- Андрію, Андрію, - закричав я. – Я не хотів.

Мені здалося, що це я, я сам, помираю зараз. Що це з мене теплими приголомшливими хвилями витікає сила.

- Я не ...
- Годі.
- Пробач! Пробач мені...
- На все воля Божа. Міхале...

Я тримав його гаряче тремтливе тіло, і раптом відчув дивну спорідненість, як із братом, як із бойовим товаришем, з яким лив кров.

- Міхале, все марно. Марно... – я ледве розчув його голос, безбарвний і тихий.
- Пробач мені.

[9] Нехай (пол.)

Невже я плачу? І я зрозумів, що він мені пробачив, такими світлими й ясними стали його очі.

- Лиш дитя моє... Бережи мою доньку.

- Присягаю тобі.

Його руки стали крижаними, у широко відкритих блакитних очах розширились чорні прірви зіниць.

- Ружинський! На біса, що тут сталося?

Я побачив бліде негарне обличчя короля Стефана. Я не підвівся, не вклонився, а так і сидів на землі, тримаючи Потоцького.

- Що сталося, панство? Чи шляхтичі на шаблі стали?

Аж тут він помітив смертельну блідість Потоцького, якого любив й яким опікувався.

- Мій королю, царя московського люди... Напали... Ружинський не встиг.

Король недовірливо глянув на мене.

- Лікаря! Швидше!

Потоцького переклали на ноші, він ще раз озирнувся на мене. Його біла рука безсило відкинулась. Князь помер. Усі перехрестились. Я так і стояв, низько опустивши голову, поки король Стефан не поклав мені руку на плече і не сказав:

- Нєх князь пані Потоцькій звістку привезе... Бог у поміч.

- Ваша величносте!

- Нєх князь їде. Завтра ж.

Я схилив голову на знак покори.

Тіло Потоцького забрали, з королем зникла світа. Лиш Ян Замойський, проходячи повз, тихо промовив:

- Князь не встиг? А з чого це з піхов кров капає?

Я вже не звернув уваги...

Року 1579 (осінь). МАРИЛЯ ОСТРОЗЬКА.

- Військо, моя пані.

Серце забилось, як птах у сильцю.

- Чиї корогви? – запитала я не своїм голосом, нічого не бачачи.

Ноги не тримали.

- Синьо-білі, князя, нашого пана.

Я стрімголов кинулася сходами з вартової вежі.

- Заждіть, пані, корогви опущено... Здається, то...

Я почула, але не усвідомила змісту слів.

Лиш бігла щодуху, плутаючись у саєті коштовної, нестерпно важкої сукні. Залетіла до ліжниці. Два вузькогорлих ґлечика на столі. Я впала перед іконою. Хочу молитись, та німі вуста нездатні і слова мовити. Пресвята Діва із золоченого образа дивиться суворо, докірливо.

- Я ж не можу. Не можу. Я грішна, мені й спокутувати.

Я квапливо перехрестилась, чи не потай, як злодійка.

- Богородице Діво, благословенна Ти у жонах, благословен Плід черева Твого...

Благословен... Благословен... Благословен...

Рука тремтить. Глечик у біло-червоних квітах розлетівся по підлозі.

- На все воля Твоя! На все...

І я схопила другий. Гірке отруйне зілля обпекло вуста. Паморочиться у голові. Я хитнулася і вчепилася рукою у спинку ліжка.

Галас надворі, плач. Істеричний крик старої княгині. Та вже немає сил зрушити з місця. Раптом я почула голос:

- Залиште мене. Я сам скажу. Сам. Залиште.

У дверях з`явився блідий, як смерть, князь Ружинський.

- Ти, княже?

Він впав на коліна, низько опустивши голову.

- Що з тобою?
- Пробач мені, зоренько, пробач, милесенька...
- На Бога, Михайле!
- Ми на шаблі стали з Андрієм. За тебе...
- Господи...

Сил не було, я непевно відступила й опустилась на ліжко. Ружинський перелякано кинувся до мене, схопив білі холодні, як лід, руки.

- Він простив. І ти прости.

Гірка посмішка розтягнула мої вуста.

Сльози. Він завмер. Господи, що зі мною? Господи? З туману виринули занепокоєні темно-сірі очі князя.

- Марилю, серденько, чи нездужаєш?
- Я не могла інакше, Михайле, не могла, присягаюсь. Я мала дитину народити...Не мала сил. Не могла. Не могла.
- Господи !..
- Я ж не могла чуже дитя своєму чоловікові віддати. Чужу дитину, чужу кров, чужу віру...

Він схопив мене, відірвав від ліжка.

- Що ти накоїла? Що, я питаю?
- Смерть.
- На Бога! Що ти кажеш?
- Мій гріх, моя спокута. У смерті спокій.

Він не відсахнувся, як я чекала, а лиш припав до мене обличчям й затремтів, наче глухі божевільні ридання без сліз душили його.

- Чому? Чому ти гріх такий на душу взяла? Господи, лиш хвилька, коротка миттєвість. Я не встиг...
- Михайле... –непевно покликала я.

- Зоренько, я ж кохаю, кохаю тебе.

Квапливо цілував моє обличчя, до болю стискаючи руки, наче хотів прогнати передсмертну млявість. Цілував мене до запаморочення, до білуватого густого туману перед очима.

Трясе, як у пропасниці.

- Так холодно, коханий, Боже ж, як холодно. Не залишай мене... Так страшно без тебе...

Князь притис мене до себе, я це добре відчула.

- Степ. - прошепотіла я, розчиняючись у раптовому диві вітру.

Я вже нічого не відчувала. Не бачила ліжниці, докірливих образів, запалених свічок на столі: навколо був степ, він шелестів вітром, зачаровував, кликав за собою. Я їхала верхи, губилась у шепоті степу, вітер засипав мене відірваними пелюстками незнаних квітів, обдував дивними пахощами... Михайло їхав за мною. Я озиралася, сповнена страхом його втратити. Посміхалася і знову віддавалася безмежній владі степу.

Лиш вітер чомусь ставав дедалі холоднішим, наче гнівався на мене.

- Михайле, холодно. Милесенький...

- Не бійся, нічого не бійся, моє кохання.

Переді мною була лише темно-сіра безмежність грозового неба. Зле й чорне, воно захоплювало мене, сповнювало тривогою і страхом.

- Серце моє, я боюся. Не відпускай мене.

Я зливалась із тими страшними сірими хмарами. На мить свідомість повернулась до мене, і я чітко побачила опалене стражданням обличчя князя Ружинського, впилася поглядом у його темно-сірі, аж чорні, очі, як те диявольське небо, що заволоділо мною...

- Не відпускай....

- Марилю! – я ж ще чула його, - Марилю! Марилю! Не відпущу, ніколи тебе не відпущу. Присягаюсь!

Року 1579 (осінь). КНЯЗЬ РУЖИНСЬКИЙ.

Я припав до її вуст, ще теплих, і на мить мені здалося, що я цілую сонну жінку, а не небіжчицю.

Ноги не слухались, здається, я хитався. Уся челядь зібралась надворі коло тіла Анджея Потоцького. Я побачив стару княгиню, непритомну, білу, як смерть. Сиві тонзури єзуїтів біля неї.

- Серце пані не витримало звістки про загибель князя Потоцького. Моліться за їхні душі...

Його мосць князь Острозький. У жалобі. Він щось каже, я ледве розумію. Його старша дочка Катерина, дружина Радзивілла, померла пологами...

Я сповідався. Мені відпустили гріхи. Хіба ж можна? Тоді я запитав про самогубство. Жовтувате обличчя панотця посіріло.

- Гріх, страшний гріх, душа ніколи не знатиме спокою, а церква не поховає на освяченій землі, й хрест ставити не можна... Смертний гріх, душа самогубці проклята, Бог таких не бере...

Далі я не чув... Бо зрозумів, що нам не бути разом. Хіба що я сам...

Я забрав її. Викрав. Порцеляново-бліду. Із божевільним сподіванням, що вона спить. Господи, яка ж вона холодна. Моя Марилечка...

Перед нами лежав степ: томливий й шалений, як завжди восени.

Через силу примружив очі й учепився у поводи. На мить перед очима все потемніло. Норовливий кінь, відчувши слабкість пораненого вершника, спробував стати сторч, але влучний удар батога, здавалось, приборкав його.

Обличчя горіло. Я скинув капелюх й непевною рукою розхристався, відриваючи ґудзики кунтуша. Вітер охопив гарячкове тіло приємною хвилею.

Степ кликав мене. Я знав, що це згубна облуда, але не мав вже сили пручатися. Як тільки я відпущу поводи, і звільнений кінь понесе нас у жовто-зелену безмежність степу, ми зникнемо, розчинимось у стоголосості вітру, шепотінні трав, шелесті пізніх квітів.

Степ знову озвався до мене: нетерпляче й примхливо, як вередлива жінка. І той шелестливий крик, знадливе звертання, повернув мені жах живої людини...

Я втрачав сили, тому вчепився у Марилю... Пливе перед очима... Огидно повільно. Зібравши рештки сил, я стис Марилю і поострожив коня...

Я нічого не відчував, нічого не чув, нічого не бачив...

Лише темно-сіре страшне небо, яке мене поглинало...

Раптом два чорних переляканих птаха. Чи...

Степу милий, старший брате, хмільне Дике Поле,

Нащо ж серце у кров ятриш й кидаєш в неволю?

Квітень 2002, Київ.